LA IMPOSICIÓ DE LA CLAUSURA AL MONESTIR DE SANT DANIEL DE GIRONA, 1300-1370

ELVIS MALLORQUÍ GARCIA
EDUARD SIERRA VALENTÍ

L'any 1298 marca una fita essencial en la història del monaquisme femení de l'Occident cristià. El papa Bonifaci VIII (1294-1303) va dictar una decretal, anomenada *Periculoso* (la primera paraula del text), amb la qual imposava la clausura perpètua als monestirs femenins, fossin de l'orde que fossin.[1] La seva transcendència es troba en el fet que aquesta norma va ser observada i recordada fins l'any 1563, quan el concili de Trento la va actualitzar i, a partir d'aquell moment, les autoritats eclesiàstiques la van fer complir de manera implacable. Quina havia estat, fins aleshores, la incidència real del manament del 1298? Va tenir conseqüències en la vida diària de les monges, o bé va quedar-se simplement en paper mullat?

L'objectiu del present article és aportar una mica de llum a la qüestió a partir del cas del monestir de Sant Daniel de Girona. No pretenem, de cap manera, presentar una versió completa dels fets que van ocórrer en aquest cenobi benedictí al llarg del segle XIV, cosa que exigeix una lectura exhaustiva de la nombrosíssima documentació conservada encara avui al mateix monestir. Ens hem limitat, en canvi, a fer una primera aproximació a les notícies que es conserven als llibres de la cúria diocesana, a l'Arxiu Diocesà de Girona, i que ofereixen diverses perspectives de les circumstàncies en què es va anar imposant la clausura a les monges de Sant Daniel. En primer lloc, les ordinacions dictades pel bisbe Pere de Rocabertí el 1322 van posar

[1] Biblioteca Apostolica Vaticana Borghese (BAVB), vol. 7, *Liber Sextus*, f. 56v-57v (1298); cf. MAKOWSKI, 1997: pàg. 133-135. Vegeu-ne traduccions a l'anglès a: BRUNDAGE-MAKOWSKI, 1994: pàg. 154-155; MAKOWSKI, 1997: pàg. 135-136.

Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas
Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. LII, 2011, pp. 243-288

les bases per a les futures intervencions episcopals en la vida quotidiana del monestir; en segon lloc, les absolucions concedides a clergues i monges excomunicats pel trencament de la clausura són el testimoni de l'estricte control exercit pels agents del bisbe envers la comunitat de Sant Daniel i, en tercer lloc, el procés contra Constança de Palol, monja que probablement va tenir un fill, desvela tot l'abast de la intervenció episcopal a l'interior del monestir. Abans d'analitzar aquests documents, però, cal situar el lector davant del llarg procés de la imposició de la clausura als monestirs femenins i descriure, tot seguit, com era el monestir i la comunitat de Sant Daniel de Girona en el segle XIV.

1. LA LENTA IMPOSICIÓ DE LA CLAUSURA ALS MONESTIRS FEMENINS CATALANS: UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

1.1. Les primeres comunitats monàstiques de dones

En les primeres comunitats monàstiques, tant masculines com femenines, la clausura voluntària era una de les principals mesures que acceptaven els seus membres per tal d'aïllar-se dels perills del món i dedicar completament la seva vida a la pregària.[2] Existien, però, diverses formes de vida religiosa individual i comunitària. Sant Jeroni i Sant Agustí van escriure diversos consells per a dones religioses i Cesari d'Arles va arribar a escriure una *Regula ad moniales* en què establia una clausura estricta per a les monges, regulada per l'abadessa i assegurada gràcies a l'autosuficiència dels cenobis.[3] Els concilis de la Hispània visigòtica, mentrestant, obligaven les monges a observar una clausura estricta: no podien estar soles amb homes, laics o clergues, ni tampoc se'ls permetia marxar del monestir, perquè així les seves famílies s'estalviaven un dot; tanmateix, a la Hispània d'aquest període no es va arribar a establir cap xarxa de monestirs femenins similar a la que hi havia al regne franc.[4]

[2] BRUNDAGE-MAKOWSKI, 1994: pàg. 144-145; CABRÉ, 1989: pàg. 180-181.

[3] MAKOWSKI, 1997: pàg. 9-10 i pàg. 28-30.

[4] SEGURA, 1989: pàg. 125; CABRÉ, 1989: pàg. 181-182; CUADRA, 2001: pàg. 28-29.

1.2. La instauració del monacat femení a Catalunya (segles IX-XI)

A partir de l'any 855, en què es va fundar el monestir de Sant Joan de les Abadesses, la documentació escrita dels comtats catalans proporciona nombroses dades sobre les dones que dedicaven la seva vida a Déu, les *deovotae* i *deodicatae,* mantenint un elevat grau de llibertat a l'hora de disposar dels seus béns propis.[5] Al llarg dels segles X i XI, però, s'observa una tendència a adequar les formes de vida d'aquestes dones religioses a la regla de Sant Benet: les dones que entraven als monestirs ho feien "amb tota la seva heretat", que passava a formar part del patrimoni de cada cenobi, controlat per la respectiva abadessa. Amb la feudalització, doncs, les dones que no volien seguir el camí del matrimoni només tenien una única opció: entrar en un monestir benedictí i observar estrictament la manera regulada de viure la religió.

Tot i la regularització de la vida comunitària de les monges, cada comunitat tenia una important independència: les abadesses gestionaven personalment els afers del seu monestir i, fins i tot, podien predicar i escoltar les confessions de les monges.[6] Aquesta autonomia es va mantenir fins ben entrat el segle XIII, com prova el cas del monestir barceloní de Sant Pere de les Puel·les, que, gràcies a un privilegi papal d'exempció del segle XI, podia gestionar les terres, la comunitat i els drets sobre parròquies pròpies. En el segle XIII, tanmateix, les abadesses van haver de reclamar contínuament la validesa del seu privilegi pels repetits atacs dels bisbes i dels rectors veïns, que pretenien apropiar-se dels drets de les monges a nomenar el rector de la parròquia de Montmeló i a obtenir-ne els delmes i les primícies.[7]

1.3. Els nous moviments monàstics i la *cura monialium* (segles XII-XIII)

La relativa independència de les monges benedictines no es va mantenir en els nous ordes monàstics nascuts a partir del segle XII, fruit en part de la reflexió de molts homes per recuperar els ideals de pobresa i de predicació

[5] CABRÉ, 1989: pàg. 174-179; VINYOLES, 2005: pàg. 36-46.

[6] Al segle XIII, les autoritats eclesiàstiques hi reaccionaren en contra, cf. MAKOWSKI, 1997: pàg. 15.

[7] McMILLIN, 1992: pàg. 278.

de les primeres comunitats cristianes i, així, contribuir a imposar el model de societat de la reforma gregoriana, el de la primacia del Papa i l'Església sobre els poders terrenals. Aquests ideals van atreure moltes dones, de manera que els fundadors dels ordes premonstratenc, cistercenc, dominic i franciscà van preveure que les comunitats de dones religioses que formessin part de cada congregació serien ateses espiritualment pels monjos i frares. Tanmateix, des de ben aviat, les demandes econòmiques de la *cura monialium* van començar a limitar aquesta possibilitat: per exemple, l'any 1198 els premonstratencs van prohibir rebre més dones al seu orde i el capítol general cistercenc del 1228 va establir que no s'atendrien les necessitats espirituals de cap nou monestir femení que entrés a l'orde del Cister.[8] El mateix fet es va repetir en el cas de les dominiques: tot i que Domingo de Guzmán havia previst que els frares dominics guiarien espiritualment i temporalment les comunitats femenines, va caldre la intervenció papal el 1245 per recordar-los la seva obligació i, al final, es va acordar concedir la cura d'ànimes als clergues seculars i l'administració dels béns als predicadors.[9]

Deixant de banda la qüestió de qui administrava la cura d'ànimes a les monges, hi ha un fet constant: al llarg del segle XIII s'incrementa la regulació de la clausura femenina en aquests ordes monàstics. El mateix any 1228, per exemple, el capítol general dels cistercencs va requerir a totes les cases femenines que volguessin ser incloses en l'orde el compliment d'una clausura estricta.[10] Pel que fa a les clarisses, la butlla *Beata Clara* del papa Urbà IV, de l'any 1264, fixava com a grans ideals de l'orde la vida en pobresa i la vida dins una clausura activa, absoluta i perpètua, que exigia un perfecte control de les portes i de les claus i la presència de serventes als monestirs.[11] Especialment detallades van ser les ordinacions imposades pel llegat Ottobuono, el futur papa Adrià V, a totes les monges d'Anglaterra, entre les quals hi havia la clausura estricta.[12]

Entre la recança dels nous ordes a integrar comunitats femenines i l'increment de la regulació de la vida interna, moltes dones van cercar altres

[8] FREED, 1972: pàg. 311-312 i pàg. 315-318; MAKOWSKI, 1997: pàg. 11-12; HOTCHIN, 2002: pàg. 57-58.

[9] BUENO, 1989: pàg. 237-240; RÍOS DE LA LLAVE, 2008: pàg. 64-65.

[10] MAKOWSKI, 1997: pàg. 32-33.

[11] MAKOWSKI, 1997: pàg. 34-37; CASTELLANO, 1998: pàg. 43-49.

[12] MAKOWSKI, 1997: pàg. 37-41; GOLDING, 2008: pàg. 670-676.

formes de pietat femenina. Algunes en els moviments herètics dels segles XII i XIII (càtars, valdesos, *humiliati),* en què les dones sempre van tenir un paper actiu i important; moltes d'altres, sense abandonar mai l'ortodòxia, en grups sense regla ni vots permanents per viure en pobresa i castedat i treballar manualment.[13]

1.4. Els monestirs femenins catalans: entre l'ideal i la realitat

En relació amb els monestirs femenins, Catalunya no s'escapava de les dinàmiques generals de l'Occident cristià.[14] La comunitat cistercenca de Santa Maria de Valldaura, per exemple, va veure com els capítols generals de l'orde, al llarg del segle XIII, van anar endurint les normatives referents a l'enclaustració de les monges.[15] Mentrestant, el convent de clarisses de Santa Maria de Pedralbes de Barcelona havia acceptat, des del seu inici, la imposició de la clausura i l'atenció espiritual a cura dels frares franciscans de Barcelona, si bé això no va estalviar algunes discussions.[16]

Aquestes regulacions coincideixen amb l'ideal que Ramon Llull, en el *Blaquerna,* va personificar en Natana, una novícia exemplar que va passar en poc temps de ser una sagristana modèlica a la millor candidata a ocupar el càrrec d'abadessa. Aleshores, com a cap de la comunitat, va reformar la vida del monestir amb un seguit de normes: les monges no podien sortir del monestir perquè obtenien tot el que necessitaven per mitjà dels donatius de dones riques i de la col·laboració de les vídues residents al monestir que podien anar a les ciutats; havien de brodar i filar escoltant lectures de llibres de sants; el dejuni i la rigidesa dels llits eren detalls importants per a una bona vida comunitària, i les relacions amb els monestirs masculins s'havia de limitar a les pràctiques sagramentals.[17]

Tanmateix, a finals del segle XIII i inicis del XIV, també existien a Catalunya unes quantes comunitats de dones no integrades en cap orde monàstic

[13] McNAMARA, 1996: pàg. 317 i pàg. 351-352; MAKOWSKI, 1997: pàg. 12-14; MUÑOZ, 2001: pàg. 60-62. Les beguines van acabar essent condemnades en el Concili de Vienne del 1311.

[14] VINYOLES, 2005: pàg. 201-209.

[15] OBIOLS, 2006: pàg. 181 i pàg. 195-196.

[16] CASTELLANO, 1998: pàg. 158-174.

[17] ORTS, 1989: pàg. 98-100.

regular: rere el nom de beguines, santeres, terciàries, ermitanes, devotes, deodates, recluses o emparedades, s'amagaven tota mena de comunitats femenines que, amb hàbits i regles ben diverses, recitaven l'ofici, pregaven sovint, treballaven filant llana, blanquejant roba i atenent escoles i hospitals, i seguien una vida religiosa ben austera complint els vots de castedat, obediència i pobresa, sota la jurisdicció dels bisbes i l'estreta vigilància dels rectors de les parròquies veïnes. És el cas de dues comunitats del bisbat de Barcelona, Sant Joan de l'Erm, a la parròquia de Sant Just Desvern, i de Santa Maria de Sales, entre Gavà i Viladecans, bisbat de Barcelona, i d'altres de similars repartides arreu de Catalunya.[18]

Si efectuem un recompte de les comunitats religioses femenines existents a Catalunya en la primera meitat del segle XIV, ens trobem amb una igualtat entre el nombre de cases benedictines i cistercenques, 14 i 13, respectivament, mentre que a continuació hi havia 5 comunitats de canongesses agustinianes, 5 de clarisses i 2 més de branques femenines dels ordes de Santiago i Sant Jaume de l'Espasa (cf. taula 1). També sobresurt l'elevat nombre de cases de deodonades, 9 en total, dones devotes que vivien en comunitat i servien en esglésies i ermites i que, per la pressió dels bisbes respectius, de mica en mica van acabar essent obligades a entrar en un orde monàstic regular. En relació amb totes aquestes comunitats femenines, queda pendent analitzar qui s'encarregava d'administrar la cura d'ànimes a les dones que hi residien: els rectors de les parròquies veïnes, els monjos cistercencs, els frares dominics o els franciscans? No es tracta d'un element sense importància, perquè, tal com s'ha destacat a Alemanya, pot servir d'indicador del grau d'urbanització de cada territori.[19] Ara bé, aquesta qüestió s'escapa dels objectius de la present recerca, més centrada en els efectes reals de la decretal *Periculoso* dictada el 1298.

1.5. La norma papal del 1298 i la seva difusió

Segurament inspirat per les diverses regulacions de la vida monàstica femenina al llarg del segle XIII, Benedetto Gaetani, el papa Bonifaci VIII, que

[18] SANAHUJA, 1992; MONJAS, 2002: pàg. 145-150.

[19] FREED, 1992: pàg. 313-315 i pàg. 321-323.

havia treballat pel llegat Ottobuono a Anglaterra, va incorporar al text de la decretal *Periculoso* unes quantes novetats pel fet de ser un text legislatiu que es dirigia al conjunt de la cristiandat i que permetia a la jerarquia eclesiàstica intervenir en els monestirs per damunt de les exempcions monàstiques.[20] En primer lloc, la norma de la clausura estricta i perpètua s'havia d'aplicar a tots els monestirs femenins, de totes les regles existents, a excepció de les monges malaltes que, per no perjudicar la vida de les altres, havien de sortir del monestir. Es tractava d'una reclusió activa i passiva: ni les monges en podien sortir ni ningú, fossin clergues o laics, hi podia entrar. En segon lloc, la decretal *Periculoso* comportava una regulació de l'economia de cada comunitat, fins al punt de limitar-hi l'entrada de novícies si els recursos eren inadequats per al seu sosteniment. Fins i tot, el Papa va preveure la intervenció de procuradors masculins que actuessin en nom de les abadesses a l'hora de prestar homenatge, jurar fidelitat, litigar o portar altres afers. I, finalment, el papa Bonifaci VIII va demanar a bisbes i altres prelats que, a més de procurar que les monges actuessin judicialment en tribunals eclesiàstics a través de procuradors, fessin observar i complir les disposicions del seu decret.

És difícil poder endevinar les veritables intencions del papa Bonifaci VIII a l'hora de redactar el text de la decretal del 1298. Segurament hi tenia molt a veure la seva voluntat de tallar el creixement de grups, sectes i comunitats religioses femenines distingint els moviments marginals dels ortodoxos, els que seguien al peu de la lletra la seva ordenança.[21] Sense que fos la resposta a cap demanda concreta, el contingut de la decretal s'emmarca perfectament amb la preocupació del Papa per la vida de clausura de les monges, tal com mostren diversos textos seus dels anys 1294-1296: va autoritzar les dones religioses a donar testimoni per escrit sense haver de sortir del monestir, va concedir exempcions a convents franciscans anglesos perquè les clarisses complien perfectament la clausura, va limitar el nombre de monges al convent de Fontevrault, va ordenar a un inquisidor dominic imposar la clausura a les monges de la Llombardia i, amb la constitució *Nuper ad audientiam* del 1296, va combatre el perill d'una secta de dones (potser les

[20] BRUNDAGE-MAKOWSKI, 1994: pàg. 145-146; MAKOWSKI, 1997: pàg. 1-8 i pàg. 37-42.

[21] MAKOWSKI, 1997: pàg. 14.

Guglielmites) que confessaven, absolien pecats, tonsuraven i predicaven com si fossin clergues.[22]

Per la seva rellevància, el contingut del *Periculoso* va tenir una repercussió immediata. El Papa el va incloure en el llibre 3, títol 16, del *Liber Sextus*, una compilació de la legislació eclesiàstica que va ser ràpidament distribuït a les escoles de llei de Bolonya, Pàdua, Roma, Salamanca, Tolosa i Orleans. Per això, diversos comentaristes van començar ben aviat a publicar glosses, passatges i explicacions que completaven el text original i, sobretot, que n'interpretaven el seu sentit, tot revelant al mateix temps la mentalitat predominant en els segles XIV i XV especialment en relació amb el paper de la dona en la societat.[23] En efecte, tots els comentaristes compartien la mateixa obsessió per la preservació de la puresa sexual de les dones dedicades a la religió, fins al punt que la clausura, que en les primeres comunitats cenobítiques era un mitjà per protegir les dones de les turbulències de la societat, s'havia convertit en una finalitat en si mateixa a la qual quedaven subordinades altres valors de la vida religiosa com ara la caritat i l'amor al pròxim.[24] A més dels juristes, el Papa havia enviat el decret a tota la jerarquia eclesiàstica, de manera que els bisbes, en els diversos sínodes celebrats en el segle XIV, van assumir el contingut del *Periculoso,* van reforçar algunes normes i, a tot arreu, van incorporar-lo a la legislació diocesana.[25]

Més enllà del contingut del decret papal i dels comentaris que en van fer els canonistes medievals, queda per saber quin va ser, en la vida quotidiana de cada comunitat monàstica, l'efecte real d'aquesta regulació. Els estudiosos dels monestirs femenins han constatat que, si bé la imposició de la clausura no va ser mai immediata, els seus efectes es van fer sentir implacablement al llarg del segle XIV. Hi van haver resistències i queixes de les monges, però això solia perjudicar els seus ingressos i els escàndols retallaven el seu prestigi.[26]

[22] MAKOWSKI, 1997: pàg. 21-28.

[23] BRUNDAGE-MAKOWSKI, 1994: pàg. 146-150; MAKOWSKI, 1997: pàg. 43-45.

[24] BRUNDAGE-MAKOWSKI, 1994: pàg. 151-153; MAKOWSKI, 1997: pàg. 49-88.

[25] MAKOWSKI, 1997: pàg. 45-48. El *Periculoso* va arribar als bisbes d'Anglaterra l'any 1299; cf. GOLDING, 2008: pàg. 668.

[26] McNAMARA, 1996: pàg. 386-388; RÍOS DE LA LLAVE, 2008: pàg. 48.

1.6. Cent anys després: els efectes del *Periculoso*

Gairebé un segle després de la redacció del *Periculoso,* Francesc Eiximenis va escriure *Lo libre de les dones* per a les dones de les classes altes de la ciutat de València, a qui oferia una síntesi del pensament teològic i filosòfic medieval sobre la dona. En relació amb la qüestió de les dones que entraven en religió, va recollir els principis que les havien de guiar (les virtuts teologals i cardinals, els manaments i els consells d'obediència, castedat i pobresa, confessar, fer penitència, resar i dedicar-se a la vida contemplativa) i els perills que les amenaçaven, especialment els pecats de sexe i luxúria, per als quals no hi havia possibilitat de perdó ni de redempció.[27] Tot i que l'objectiu d'Eiximenis era proporcionar una formació cristiana a un públic femení d'elevada condició social, les dones de les ciutats de la corona d'Aragó de finals del segle XIV ja començaven a percebre les seves vivències religioses amb una certa relativització dels dogmes morals.

Tanmateix, l'ideal del franciscà gironí xocava frontalment amb la realitat dels monestirs femenins valencians. A través de tres visites successives al monestir de Montsant de Xàtiva, entre el 1390 i el 1418, i del procés judicial pel nomenament de l'abadessa del monestir de Santa Engràcia de València, conegut com la Saïdia, s'ha pogut constatar que el trasllat dels monestirs a l'interior de les ciutats no havia servit per a un millor compliment de les normes papals; a la inversa, els monestirs recollien les dones sobrants de les famílies poderoses per evitar el pagament de grans sumes de diners pels dots, si bé les monges, a causa de la seva precarietat econòmica, havien de mantenir els contactes amb familiars i amics.[28] Així, les monges, i les seves serventes, vivien cada vegada més als espais privats del monestir (a les cambres pròpies tancades amb clau) i descuidaven les normes de la vida religiosa en comú, com l'assistència als oficis i a la missa, la realització de treballs manuals, etc. I si una abadessa pretenia reformar la comunitat, topava amb els interessos dels grups i llinatges urbans que veien perillar el seu control envers aquestes institucions monàstiques que els conferien prestigi.

[27] ALEMANY, 1989: pàg. 84-87. Els fragments més significatius del *Libre de les Dones* que fan referència a les monges, els trobem en els capítols 125, 126, 128, 130, 154, 227, 228, 296 i 300; cf. EIXIMENIS, 1981: vol. 1, pàg. 186-190, pàg. 193-194 i pàg. 232-233, i vol. 2, pàg. 335-338, pàg. 429-430 i pàg. 435-436.

[28] GARCIA-OLIVER, 1991: pàg. 135-141.

Pel que fa a Catalunya, la imposició de les directrius exposades en el *Periculoso* va comportar el trasllat del monestir cistercenc de Valldaura, l'any 1327, a causa de la pobresa material i dels perills per a la salut de les ànimes de les monges. Un cop a la vila de Berga, la comunitat es va establir en un edifici que complia totes les normes fixades per la jerarquia eclesiàstica: un lloc suficient per tenir-hi l'església, el capítol, el dormitori, un locutori, les cases de la infermeria i un alberg per a l'abadessa i per al visitador, tot dins d'una clausura materialitzada per parets i per finestres reixades.[29] Mentrestant, al convent de Pedralbes de Barcelona, tot i que era més proper a la ciutat i que seguia la regla de Santa Clara, també van rebre disposicions episcopals i dels superiors de l'orde que recordaven l'obligació de la clausura en tot el recinte, a excepció del locutori i del forn, on les monges podien contactar amb l'exterior sota llicència de l'abadessa i vigilància de les monges de més edat. A més, a finals del segle XIV es van dictar unes quantes ordinacions sobre l'hàbit, l'espai físic i les serventes i esclaves que ajudaven les monges.[30]

Les directrius emanades de la decretal *Periculoso* també van afectar les comunitats heterodoxes de monges i deodates, sobretot després de la pesta negra per la davallada de les rendes agràries i la inestabilitat apareguda al camp. A Sant Joan de l'Erm, el bisbe barceloní va imposar unes normes que limitaven les decisions comunitàries, que incrementaven la clausura per preservar la castedat de les monges i que col·locaven la prioressa com a única interlocutora del bisbe.[31] Pel que fa a les comunitats osonenques de Santa Maria Savall, Santa Margarida de Sant Martí Sescorts i Santa Magdalena de Conangle, la primera va desaparèixer i les altres dues van ser traslladades a Vic i Barcelona, respectivament, i van ser obligades a escollir entre la regla agustiniana i la benedictina.[32]

A altres parts d'Europa es detecten situacions similars. Als monestirs femenins de Yorkshire, per exemple, els arquebisbes de York hi van intervenir

[29] OBIOLS, 2006: pàg. 192-195. Una part de les monges de Valldaura no van anar a Santa Maria de Montbenet, a Berga, i després de l'escissió de la comunitat i del seu patrimoni van romandre al lloc original fins al 1399 en què, a causa de la pobresa derivada de la pesta i dels defectes de clausura, perquè l'església i el dormitori donaven al carrer, van ser obligades a establir-se a Manresa.

[30] CASTELLANO, 1998: pàg. 271-277 i pàg. 287-302.

[31] MONJAS, 2002: pàg. 163-168.

[32] SERRA, 1989: pàg. 329-330.

sovint per la seva manca de disciplina i de clausura, però això sembla ser fruit més de la major atenció de l'administració eclesiàstica per registrar-ho per escrit.[33] Aquí tampoc es va aconseguir mai la clausura estricta demanada pel *Periculoso* o per la legislació anterior del llegat Ottobuono, l'any 1268, perquè la xarxa de forts lligams entre les monges i el món laic (parents, amistats, benefactors, litigis, etc.) van sobreviure als atacs dels que volien allunyar les monges del caos mundà.[34]

Ara bé, la repetició dels manaments episcopals d'observança de la clausura no és l'únic indicador de la major o menor efectivitat de la decretal del 1298 i de tota la legislació episcopal posterior. També ho són les modificacions de l'arquitectura monàstica femenina dirigides a articular l'experiència religiosa de les monges sotmeses a clausura: una sola porta d'entrada, limitació estricta dels espais on les monges podien ser visitades per familiars o per clergues, llocs especials per a la confessió, partició de l'espai de l'església entre les monges recloses i la comunitat parroquial de l'entorn, etc.[35]

2. EL MONESTIR DE SANT DANIEL DE GIRONA EN EL SEGLE XIV

La presentació del marc general de la implantació de la clausura en el conjunt de l'Occident cristià, fent especial referència a les comunitats monàstiques femenines de Catalunya, ha de servir per entendre les transformacions ocorregudes en un monestir concret, el de Sant Daniel de Girona, al llarg del segle XIV. A través d'una primera aproximació a les fonts episcopals que s'hi refereixen,[36] pretenem analitzar la recepció i l'aplicació de la decretal *Periculoso* en la comunitat benedictina de dones més important de Catalunya, rere la de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona. Tanmateix, la història del monestir gironí ha estat ben poc estudiada fins a les darreres

[33] TILLOTSON, 1994.

[34] GOLDING, 2008: pàg. 679.

[35] HAMBURGER, 1992: pàg. 108-114.

[36] Ens hem basat, fonamentalment, en les regestes elaborades per Josep M. Marquès dels registres de Lletres i Notularum de l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG); cf. MARQUÈS-TRIJUEQUE, 2002.

dècades.[37] En part, això és degut al fet de la llarga pervivència de la comunitat benedictina de Sant Daniel fins als nostres temps i, per la clausura estricta de les monges, al desconeixement de la conservació gairebé completa i *in situ* dels pergamins i llibres de la institució.

Afortunadament, la publicació l'any 1997 dels 442 documents anteriors al 1300 permet aprofundir en el coneixement dels primers segles de la història del monestir. Coneixem amb tot detall, per exemple, com es va fundar la comunitat de Sant Daniel, des que el 1015 la comtessa Ermessenda de Barcelona va comprar al seu germà Pere, bisbe de Girona, l'església de Sant Daniel, on va erigir un monestir benedictí el 1018.[38] Els textos de l'arxiu monàstic permeten resseguir les fases de la constitució del patrimoni territorial de la comunitat, que estava repartit entre més de 40 parròquies situades en un radi d'uns 30 km al voltant de la ciutat de Girona.[39] Dels seus dominis, destacava el fet que el monestir era la seu de la parròquia homònima que abraçava tota la vall de Sant Daniel, a l'est de la ciutat de Girona, i que estava regida per un domer independent de la comunitat, si bé en rebia una porció alimentària com a mínim des del 1265.[40] A més, des del 1184 existia el capellà de Sant Daniel, un clergue que, a part dels aliments que rebia, també actuava com a escrivà de la comunitat i s'encarregava d'alguns aspectes del patrimoni i del culte, juntament amb diversos clergues beneficiats als altars de Santa Maria i Santa Margarida.[41] Part d'aquest domini havia estat atribuït a diverses administracions o oficis autònoms: a finals del segle XIII existien els càrrecs de sagristana,

[37] Les notícies i interpretacions aportades per Joan Gaspar Roig i Jalpí, en el seu *Resumen historial* de l'any 1678, van ser recollides per Jaime Villanueva el 1803 i pels autors de l'*España Sagrada*; cf. ROIG, 1678: pàg. 189-190 i pàg. 385-393; VILLANUEVA, 1803-1852: vol. 14, pàg. 157-162; FLÓREZ, 1803-1852: vol. 45, pàg. 185-189; MARQUÈS, 1997: pàg. 11-12. Encara el 1993 s'afirmava que la història de Sant Daniel estava per fer; cf. GUILLERÉ, 1993-1994: vol. 1, pàg. 93. Recentment, ha aparegut una monografia sobre el monestir; cf. GIRONELLA, 2010.

[38] Arxiu del monestir de Sant Daniel (ASD), pergamí núm. 3 (1015.06.18; MARQUÈS, 1997: núm. 5) i pergamí núm. 4 (MARQUÈS, 1997: núm. 6); cf. MARQUÈS, 1997: pàg. 21-23.

[39] GUILLERÉ, 1993-1994: vol. 1, pàg. 63; MARQUÈS, 1997: pàg. 30-41.

[40] ASD, pergamí núm. 192 (1265.12.15; MARQUÈS, 1997: núm. 275); cf. MARQUÈS, 1997: pàg. 43.

[41] ASD, llibre 22, núm. 68, pàg. 190-191 (1184.03.20; MARQUÈS, 1997: núm. 72); cf. MARQUÈS, 1997: pàg. 43-45. Els anys 1361-1363 el capellà, el domer i un clergue beneficiat que rebien porcions alimentàries del monestir de Sant Daniel; cf. VILA, 1995: pàg. 453-454.

infermera, piatera, priora i cambrera, que conferien més influència a les monges titulars i, en conseqüència, limitaven les possibilitats de decisió de l'abadessa.[42] Pel que fa a la comunitat monàstica, en tenim poques notícies fins ben entrat el segle XIII: el seu nombre variava entre les 11 del 1244 i les 24 del 1282 i solien provenir de famílies de cavallers, com ara els Palera, els Castellbisbal i els Riudeperes, i d'algunes famílies benestants de burgesos o ciutadans gironins, com els Sitjar o Palagret i els Escala.[43] A principis del segle XIV, la comunitat no havia pas canviat gaire: el 1322 hi havia 20 monges, entre les quals hi havia l'abadessa, la cambrera, la infermera, la sagristana i la piatera.[44]

En canvi, el que sí que va començar a modificar-se, a partir del 1300, era la relació de les monges amb el món que les envoltava, tant en l'aspecte jurídic com en l'aspecte material. D'una banda, el creixent intervencionisme dels bisbes i de la seva cúria estava soscavant la tradicional immunitat de què gaudien les abadesses, la qual cosa és perceptible en uns quants aspectes que analitzarem més avall. D'altra banda, és en el segle XIV que el conjunt monàstic de Sant Daniel comença a prendre la forma que ha conservat fins a l'actualitat: l'església romànica construïda en el segle XI va ser modificada el segle següent amb el cimbori octogonal i el claustre rectangular amb una planta baixa decorada amb l'estil romànic del segle XIII (cf. figura 1).[45] Però també és en aquest moment que es van començar a implantar els edificis i els detalls gòtics, entre els quals destaca el sepulcre d'alabastre amb les restes de Sant Daniel, encarregat al mestre Aloi de Montbrai l'any 1345.[46] Més tard, en el segle XV i, en part, a causa de les destruccions dels terratrèmols dels anys 1427 i 1428, es van fer més reformes: abans del 1430 es va aixecar un nou dormitori i un claustre elevat al damunt del primitiu claustre romànic,

[42] MARQUÈS, 1997: pàg. 47-53. A l'arxiu de Sant Daniel es conserva un treball inèdit de Rudolf P. Widmer sobre l'organització del monestir entre els segles XI i XIII; cf. WIDMER, s.d.

[43] GUILLERÉ, 1993-1994: vol. 1, pàg. 63; MARQUÈS, 1997: pàg. 47-53; HERDER, 2005: pàg. 234.

[44] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 158v-159v (1322.08.22); cf. Apèndix 1. Quaranta anys més tard, els anys 1361-1363, l'abadessa de Sant Daniel regia una comunitat formada per 20 monges; cf. VILA, 1995: pàg. 452.

[45] *Catalunya*, 1991: vol. 5, pàg. 177-182.

[46] FLÓREZ, 1803-1852: vol 45, pàg. 187; MARQUÈS, 1981: pàg. 198-201; FREIXAS, 1983: pàg. 114-115; MOLINA, 2008: pàg. 44-45.

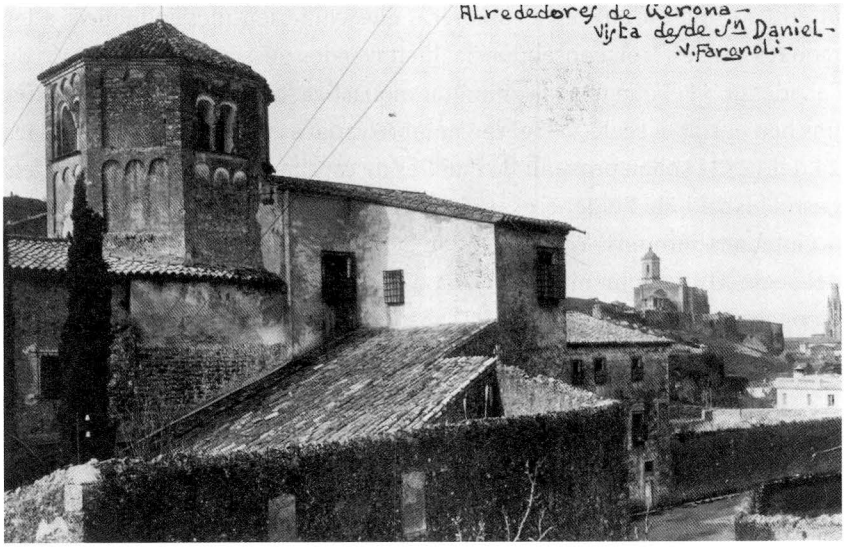

Figura 1. El monestir de Sant Daniel, a primer terme, amb la catedral de Girona al fons. Ajuntament de Girona. CRDI. (Valentí Fargnoli)

juntament amb una escala per passar d'un a l'altre; i el 1443, es va substituir la teulada de fusta per una volta de creueria gòtica i, deu anys després, es va obrir una porta gòtica a la façana de l'església de Sant Daniel.[47]

El segle XIV és, per a Sant Daniel, un moment crucial de la seva història mil·lenària. Els historiadors gironins, tanmateix, l'han tractat ben poc fins ara. I això que, ja fa uns anys, l'arxiver diocesà Josep M. Marquès ja va proporcionar unes primeres indicacions sobre la situació del monestir en el segle XIV per tal de contextualitzar la contractació del mestre Aloi per construir el sepulcre de Sant Daniel el 1345 (cf. figura 2). Afirmava, aleshores, que les monges hagueren de superar una doble crisi: d'una banda, una crisi econòmica per l'endeutament del monestir de més de 5.000 sous, que es resolgué amb el nomenament d'un procurador el 1313 pel bisbe Guillem de Vilamarí; de l'altra, una crisi moral que va obligar el bisbe Pere de Rocabertí,

[47] FREIXAS, 1981: pàg. 113-115, i 1983: pàg. 34-40. Després d'una restauració efectuada en els anys 1950, el conjunt monàstic de Sant Daniel va recuperar l'aspecte que oferia a finals de l'edat mitjana; cf. OLIVA, 1959.

l'any 1322, a dictar unes normes per regular les relacions de les monges amb gent forana del monestir i per millorar-hi la celebració del culte religiós.[48] Segons Marquès, les mesures episcopals van necessitar algunes reiteracions, però es van acabar complint i, arran de la troballa de les restes de Sant Daniel, el bisbe Arnau de Mont-rodon va concedir indulgències als que visitaven el monestir i hi feien donatius, de manera que es van aconseguir uns quants diners per construir el sepulcre del sant. En part, la promoció del culte a Sant Daniel va ser una manera de reaccionar enfront de la crisi moral i econòmica que havia afectat la comunitat, una crisi que, en el fons, s'havia originat pels canvis de mentalitat de la població urbana dels segles XIII i XIV, als quals els ordes mendicants s'adaptaven millor. En concret, el nou convent de Santa Clara va començar a atreure les filles de la burgesia urbana, mentre que Sant Daniel quedava reservat gairebé en exclusiva per a les filles de la petita noblesa gironina.[49]

Figura 2. El sepulcre de Sant Daniel, obra del mestre Aloi de Montbrai. Ajuntament de Girona. CRDI. (Valentí Fargnoli)

[48] MARQUÈS, 1981: pàg. 196-197; MOLINA, 2008: pàg. 45.

[49] GUILLERÉ, 1993-1994: vol. 1, pàg. 93-95.

2.1. La fi de la independència del monestir

Encara que Josep M. Marquès afirmés que "el monestir no era de clausura ni va ser sotmès a aquesta disciplina eclesiàstica fins al concili de Trento",[50] la realitat està farcida de matisos i de notícies que permeten assegurar que molt abans del concili de Trento, des del segle XIV com a mínim, la clausura de les monges de Sant Daniel va ser un dels objectius de la política dels bisbes gironins. Certament, en el segle XIII, les abadesses de Sant Daniel tenien una àmplia autonomia de gestió dels seus dominis i de la seva comunitat, tal com garantien un parell de privilegis papals: el 1237 el papa Gregori IX havia col·locat sota la protecció seva el monestir, l'abadessa, les monges i les seves terres i propietats;[51] i el 1247, després d'un plet amb el cambrer de Sant Miquel de Cuixà,[52] el papa Innocenci IV va establir que, sempre que s'observés fidelment la regla de Sant Benet, les abadesses i les monges podrien obtenir la possessió del lloc on el monestir estava establert, de l'església de Sant Andreu de Pedrinyà i de totes les altres possessions.[53] En aquest darrer privilegi, el Papa facultava les abadesses per concedir llicències a les monges que volien sortir del monestir i reduïa la capacitat dels bisbes per intervenir al monestir a unes circumstàncies molt concretes: l'obtenció de l'oli sagrat del crisma per consagrar els altars i beneir les monges que professaven, la construcció de capelles o oratoris al terme de la parròquia del monestir i l'administració de la justícia episcopal en casos d'atacs i robatoris

[50] MARQUÈS, 1981: pàg. 197.

[51] ASD, pergamí núm. 115* (1237.01.29; MARQUÈS, 1997: núm. 163).

[52] ASD, pergamí núm. 145* (1247.10.11; MARQUÈS, 1997: núm. 204).

[53] ASD, pergamí núm. 145** (1247.10.25; MARQUÈS, 1997: núm. 205); cf. HERDER, 2005: pàg. 234. El control de la parròquia de Pedrinyà pel monestir de Sant Daniel no està gaire ben documentat. D'una banda, sabem que el 1329 el bisbe va manar que es restituïssin dues escriptures en les quals constava que Saurina de Sitjar hauria donat possessions situades a la parròquia i que el bisbe Guillem hauria cedit al monestir la capellania de Pedrinyà; cf. ADG, Lletres, vol. U-4, f. 38rv (1329.06.05). De l'altra, en la col·lecció diplomàtica del monestir només consta la donació del mas Puig l'any 1249 i d'un camp el 1275, tot situat a Pedrinyà; cf. ASD, pergamí núm. 149 (1249.05.06; MARQUÈS, 1997: núm. 212) i pergamí núm. 232 (1275.12.06; MARQUÈS, 1997: núm. 317). Pel que fa al delme, a la segona meitat del segle XIV el rector de l'altar de Santa Margarida del monestir de Sant Daniel n'obtenia un terç que equivalia a unes 8 lliures anuals; cf. ADG, Mitra, calaix 5, Llibre Verd dels feus, f. 38v (1362-1371); cf. MALLORQUÍ, 2011: núm. 72.

dels béns de la comunitat monàstica. A més, el Papa va prohibir expressament que cap arquebisbe, bisbe, ardiaca, degà i qualsevol altra persona eclesiàstica o seglar pogués imposar noves i indegudes exaccions al monestir.

En resum, la dependència del monestir de Sant Daniel envers el bisbe de Girona era, en el segle XIII, més teòrica que real. Però això va començar a canviar a partir del moment en què la decretal *Periculoso* va arribar a les mans del bisbe de Girona i aquest, tot seguit, la va trametre a Margarida, l'abadessa de Sant Daniel. En realitat, el bisbe Bernat de Vilert va anar al monestir el 16 de novembre del 1300 i *"fecit legi ... decretalem seu constitucionem dominum Bonifacium sumum pontificem editam que incipit* "Periculoso et detestabili quarundam monialium etcetera", *que est in ·VIo· libro per ipsum papam Bonifacium [compilata] in titulo de statu monachorum"*.[54] Tot seguit, el bisbe va comminar l'abadessa i les monges a seguir la constitució dictada pel Papa i va insistir que no s'acceptés cap altra monja sense comprometre els ingressos del monestir.

Què va succeir a continuació? La veritat és que, immediatament, no va passar res de res. Les sèries dels registres episcopals de lletres i notaria, iniciats l'any 1294 però amb importants llacunes fins als anys 1326 i 1329, respectivament, no permeten resseguir-ho amb precisió. Ara bé, la imposició l'any 1313 pel bisbe Guillem de Vilamarí d'un procurador masculí per gestionar l'economia del monestir de Sant Daniel assenyala un punt de partida per a l'aplicació en aquest cenobi de les directrius marcades per la decretal del papa Bonifaci VIII.[55] Michelle Herder ha pogut resseguir amb precisió totes les implicacions d'aquesta nova figura, el procurador del monestir, i també distingir algunes fases al capdavant de l'administració econòmica de la casa benedictina.[56] En la primera, del 1313 al 1325, dos procuradors del monestir, Bernat de Pera i Castelló Roquer, van aconseguir eliminar el deute de 5.000 sous que havia portat el bisbe a intervenir en la gestió del monestir i, mitjançant la redacció de moltíssims capbreus, ordenar

[54] ADG, Notularum, vol. G-1, f. 124v (1300.11.16). El 13 de gener de 1301 el bisbe va fer el mateix amb la comunitat femenina de Sant Feliu de Cadins.

[55] ADG, Mitra, Cartoral de Rúbriques Vermelles, f. 12v-14r, i Protocol de Pere Capmany, f. 5r-6v (1313.06.07; MARQUÈS, 2009: núm. 117) cf. HERDER, 2005: pàg. 234.

[56] HERDER, 2005: pàg. 235-241.

les seves fonts d'ingressos de manera realment efectiva. En contrast, els seus successors no es van prendre les seves obligacions amb tanta seriositat i van acabar permetent que les abadesses i les monges reassumissin el control diari de la gestió dels béns del monestir, fins al punt que el 1345 l'abadessa Elisenda d'Alquer va intentar abolir la figura del procurador masculí. No ho va aconseguir, però el cas de Sant Daniel és un paradigma de la considerable capacitat de resistència de les monges de la baixa edat mitjana als intents de la jerarquia eclesiàstica de controlar les seves activitats i el seu comportament. Utilitzant tota mena d'estratègies, les abadesses i les monges van aconseguir que els procuradors dels afers econòmics del monestir no usurpessin el seu lloc predominant, sinó que s'hi acabessin subordinant.

En altres aspectes, la comunitat de Sant Daniel també va resistir els intents d'eliminar la seva autonomia. Per exemple, en l'ingrés de noves monges al monestir. Els bisbes de Girona, en l'inici del seu pontificat, podien nomenar una monja que, com va passar el 1354 amb Bartomeua, filla del cavaller Pere Otger, havia de ser forçosament admesa per la comunitat.[57] Però el bisbe va anar més enllà: va prohibir que les monges acceptessin com a novícia una filla d'en Reixach de Corçà, enemic capital del bisbe, i va prohibir l'admissió de noves monges mentre ell fos absent i, per tant, no ho pogués supervisar personalment.[58]

Més delicades eren les eleccions de les abadesses: quan morí Beatriu de Cabrera, el 1333, les monges de Sant Daniel es van reunir, davant el bisbe Gastó de Montcada i el sagristà de la seu de Girona Gilabert de Cruïlles, que esdevindria bisbe l'any següent, per elegir Beatriu de Garriga com a nova abadessa;[59] en canvi, l'any 1378, el bisbe va declarar nul·les les eleccions per escollir la successora d'Ermessenda de Trilla i va acabar nomenant com a nova abadessa Gueraua de Blanes.[60] En el transcurs d'aquests anys, hi va haver molts conflictes entre bisbes i abadesses: Elisenda d'Alquer, el 1356, va ser suspesa, durant un mes, de l'administració espiritual i temporal del monestir i Ermessenda de Trilla,

[57] ADG, Notularum, vol. G-30, f. 32r-33r (1354.01.30).

[58] ADG, Lletres, vol. U-23, f. 59v-60r (1354.03.01), vol. U-25, f. 6rv (1354.03.03) i vol. U-27, f. 111v-112r (1355.09.17).

[59] ADG, Notularum, vol. G-8, f. 109v-110v (1333.08.30) i vol. G-9, f. 105v (1333.09.01).

[60] ADG, Notularum, vol. G-56, f. 133v (1378.05.11).

el 1363, va veure com el bisbe nomenava l'abat de Sant Feliu de Guíxols per administrar els béns del monestir.[61]

Finalment, un darrer aspecte en el qual es pot observar el progressiu control episcopal de la comunitat de Sant Daniel era l'elecció dels capellans i clergues que servien al monestir. Dels casos més ben coneguts, només un clergue, el capellà Berenguer Ametller el 1320, va ser nomenat directament per l'abadessa sense sanció episcopal (cf. taula 2). Potser per això, va ser rellevat el 1322 per Pere de Miars, que devia ser una persona de confiança del bisbe, igual com el seu successor a partir del 1348, Guillem Bernat de Perles, que era majordom i procurador del bisbe Berenguer de Cruïlles.[62] Pel que fa als domers i beneficiats, no sempre tenim clar qui els nomenava, però o bé ho feia el bisbe directament o bé l'abadessa els presentava al bisbe per tal que aquest els confirmés.

2.2. La imposició de la clausura a les monges de Sant Daniel, 1322-1370

Potser va ser en relació amb la clausura que el conjunt d'intervencions episcopals va ser més notable. Així ho testimonien, almenys, els documents de la cúria diocesana, que són els que hem analitzat per al treball que teniu a les mans. Caldria, en un futur, contrastar-los amb els documents del segle XIV que es conserven, del tot inèdits, a l'arxiu de la comunitat.[63] Però l'objectiu central de la present recerca és presentar una primera panoràmica de les fases de la imposició de la clausura a la comunitat de Sant Daniel i també els seus efectes reals sobre la vida comuna.

a) Una visita indesitjada

No tenim el document que ho precisa, però degué ser durant el mes de gener del 1322 que els agents del bisbe de Girona, Pere de Rocabertí, van entrar al monestir de Sant Daniel amb la intenció d'exercir-hi el dret de visita. El fet atemptava radicalment en contra dels privilegis d'exempció del monestir

[61] ADG, Notularum, vol. G-33, f. 103v (1356.01.23), i Lletres, vol. U-27, f. 173v (1356.02.24), vol. U-49, f. 230v (1363.12.02) i vol. U-50, f. 31v (1363.12.02).

[62] MALLORQUÍ, 2011.

[63] Precisament, Michelle Herder està preparant un llibre sobre el monestir de Sant Daniel, amb especial incidència sobre els canvis ocorreguts al llarg del segle XIV; cf. HERDER, en preparació.

de Sant Daniel, però l'arma que el papa Bonifaci VIII havia concedit als bisbes amb la decretal *Periculoso* els ho va permetre. Les monges, encapçalades per l'abadessa Beatriu de Cabrera, van apel·lar contra la resolució episcopal davant de l'abat Pere de Sant Quirze de Colera i davant del cambrer de Sant Pere de Rodes, dos dels monestirs més antics del bisbat.[64] No hi degueren poder fer res. Al cap de poc, l'abadessa presentava una altra apel·lació al bisbe gironí sobre la visita efectuada mesos abans,[65] però la resolució episcopal era ferma: el mes de maig el vicari general, Jaspert Folcrà, va requerir l'abadessa i la sagristana major la clau del portal major de l'església i va ordenar-les que només l'obrissin en les hores decents.[66] Així arribem al veritable motiu de l'actuació del bisbe i dels seus agents: la manca de clausura de les monges del monestir.

Per tal de resoldre-ho, el mes de juliol del mateix any 1322 el bisbe va ordenar a les monges que calia observar la clausura[67] i, per tal de ser absoltes de l'excomunió en què havien incorregut, el bisbe va dictar, el 22 d'agost, un seguit d'ordinacions escrites en català.[68] Les monges van haver de reconèixer l'autoritat del bisbe per realitzar aquesta intromissió, atès que s'adequava a la "*constitucionem per dominum Bonifacium, papam, super hoc editam*" i, a més, que calia resoldre les "*dissenciones et discordias*" que havien provocat l'excomunió de les monges. Així, van prometre observar la clausura, posar fi a les baralles internes, corregir els costums, els escàndols i els excessos i, finalment, sotmetre's als dictats de la justícia episcopal sempre que tornessin a haver-hi conflictes a l'interior de la comunitat i l'abadessa no actués, d'acord amb la regla de Sant Benet, en el termini de cinc dies després d'haver estat requerida pel bisbe. Aquest, a continuació de l'acte de contrició de les monges i per mitjà de l'encarregat episcopal Jaspert Folcrà, va fer arribar a la comunitat unes *ordinaciones* que pretenien incrementar l'"*odorem bone fame*" de l'abadessa i les monges mitjançant l'"*honestam conversacionem et observanciam regularem*" i que permetien l'absolució de la sentència d'excomunió. Així, les monges i l'abadessa podrien sortir de la clausura del monestir segons els costums de la regla de Sant Benet i de la pròpia comunitat gironina.

[64] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 112v-113v (1322.02.06).

[65] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 119v (1322.03.09).

[66] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 129rv (1322.05.12).

[67] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 145r-146r (1322.07.17).

[68] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 159v-161r (1322.08.22); cf. apèndixs 1 i 2.

Les 15 ordinacions que va fer redactar el bisbe Pere de Rocabertí, escrites en català per tal que cap monja pogués excusar-se per no haver-les entès, pretenien dur "*a correccion e a reformacion de l'abadesa e de les dones del monestir de Sant Daniel*". Un primer objectiu era limitar temporalment les entrades i sortides de les monges del recinte monàstic: no podien sortir abans de Prima i havien de tornar abans que fos fosc per cantar les Completes. En segon lloc, calia limitar els espais de contacte entre monges i laics o clergues: a l'exterior del monestir, havien d'evitar parlar en llocs com ara la riera, la tria i l'hort, igual que no era ben vist que entressin a les cases del clergue del monestir o a les cases dels pagesos de la vall de Sant Daniel; a dintre del cenobi, les monges no podien dur els amics o pagesos que les visitaven a les seves cambres particulars, sinó que havien de parlar o oferir-los menjar al porxo o a la sala comuna. Aquestes visites, però, no podien allargar-se a la nit, per la qual cosa el bisbe va manar que "*dins la closura del monestir no recuyleguen nuyl hom, sia parent o altre, per jaser ne per menjar ne nex per dormir de dies*", a excepció dels visitadors de l'orde benedictí.

El vestit de les dones també va ser objecte d'atenció dels bisbes: que "*no porten vels grocs e que vaien ligades ab saventes en redon*" per no semblar dones seglars que duien becs al front, que "*les mànegues de les goneles porten ... longues tro al puyn*" per no mostrar els braços, que no facin ostentació de la "*cuguyla*" i les "*ròcegues*" i que no portin "*en lurs goneles o camises corda*". Totes aquestes disposicions pretenien evitar que les dones religioses de Sant Daniel s'acabessin comportant com les dones laiques de la ciutat de Girona.

La quarta qüestió que calia ser reformada era el compliment de les obligacions religioses de les monges: algunes no anaven a l'ofici ni eren a la missa a les hores establertes. En vista d'aquesta pràctica, calia presentar una "*ledegma escusacion a la abadessa, prioressa ho sotzprioressa*" un dia abans de l'absència prevista. Precisament, l'abadessa també va rebre algunes indicacions de part del bisbe: calia que, a l'hora de donar llicències –per sortir del monestir, per exemple– o quan calgués fer "*correccions e ... punicions*", fos "*cominal a totes*" i que no tingués "*neguna parcialitat ne neguna desordonada volentat*" perquè "*d'aquí vén discòrdia e·s crex mala volentat*".

Finalment, el bisbe esmenta el principal objectiu de la seva reforma: calia que "*en totes coses se tenga orden e regla el monestir ... e l'abadessa e les dones donen bon exempli de sí maexes a les gents*", perquè fins llavors "*han fet lo contrari*". La confiança del bisbe en el canvi d'actitud de les monges, però,

devia ser mínima: per això, les va amenaçar que si no seguien les ordinacions dictades, ell procediria "*contra eles a corregir segons dret et justícia*", de manera que "*més lus val que eles ho façen per eles masexes que si el hi ha a posar la man, ... el ne castigarà aqueles qui·l contrari faran ... no havén a eles tanta misericòrdia con ara·ls ha haüda, veén lur malícia créxer e no conexén en eles correccion*".

b) Més visites al monestir

La visita de l'hivern del 1322 va ser la primera de moltes altres intervencions dels bisbes i dels seus agents a l'interior del monestir de Sant Daniel de Girona. El febrer del 1326 el nou bisbe de Girona, l'aragonès Pere d'Urrea, va notificar a l'abadessa que realitzaria properament una visita a la comunitat. La visita es degué fer durant el mes de març, perquè a partir de l'abril el bisbe va començar a resoldre processos relacionats amb una casa del monestir i amb el conflicte entre l'abadessa i la infermera Marquesa de Vilarig, conflicte que no va acabar fins al 1328 quan el bisbe li va concedir llicència, contra la voluntat de l'abadessa, de no dormir al dormitori comú a causa d'atacs de malaltia.[69]

El monestir va tornar a ser visitat els anys 1331, 1345 i 1353. Ho sabem per la reclamació efectuada a Arnau de Torrent, batlle o negociador del monestir, de pagar 6 lliures per raó de la visita de l'any 1331, per la querella de l'abadessa contra el visitador de l'arquebisbe de Tarragona a causa de les 15 lliures de drets de visita que li reclamava i per les resolucions preses pel bisbe el 1353 per tal de rescabalar el monestir de llànties i ciris presos de la sagristia per diverses monges.[70]

De totes maneres, a part de les visites practicades a Sant Daniel, el bisbe de Girona actuava sempre que arribés a les seves oïdes qualsevol rumor o testimoni de l'incompliment de les mesures imposades el 1322. Així, per exemple, els bisbes van dictar l'any 1327 l'ordre de guardar clausura, d'acord amb la prescripció efectuada pel papa Bonifaci VIII i la van reiterar el 1335;[71] sobre les converses entre clergues i laics de Girona amb les monges, els anys

[69] ADG, Lletres, vol. U-2, f. 17v (1326.02.10), f. 60v-61r (1326.04.11) i f. 61rv (1326.04.15), i vol. U-3, f. 46v-47r (1328.01.13).

[70] ADG, Notularum, vol. G-7, f. 100v (1331.01.11) i vol. G-29, f. 53v-54r (1353.06.14), i Lletres, vol. U-9, f. 84v-85r (1345.09.20).

[71] ADG, Notularum, vol. G-6, f. 94v-95v (1327.02.10) i vol. G-10, f. 41v-42v (1335.05.06).

1345 i 1354 es van dictar sentències i lletres per tal que no es produïssin més;[72] pel que fa als àpats, els anys 1353 i 1359 els bisbes van decretar que calia que les monges mengessin juntes al refetor i que una llegís durant els àpats;[73] dels vestits, els anys 1351 i 1355 es van dictar noves ordres de com havien de ser i com s'havien de portar;[74] finalment, els bisbes van obligar, els anys 1352, 1357 i 1359, a què tres esclaves (o serventes) de vida poc honesta fossin expulsades del monestir.[75]

La força de les ordres dictades des del palau episcopal no era suficient, per la qual cosa els bisbes van acudir a instàncies superiors: el 1359 el bisbe Berenguer de Cruïlles va notificar a l'arquebisbe de Tarragona que les monges de Sant Daniel continuaven vivint en desordre.[76] A més, ell mateix va promoure una constitució sinodal, de l'any 1355, que prohibia que els clergues i els religiosos entressin als monestirs de monges i que aquestes no els admetessin sota cap concepte.[77] L'any 1363 el nou bisbe, Ènnec de Vallterra, va reiterar el càstig d'excomunió per a tots aquells clergues o laics que volguessin entrar als cenobis femenins, així com per a les monges que els ho permetessin; per això, poc després, el bisbe va haver de dispensar l'abadessa de Sant Daniel del càstig imposat per la sinodal.[78]

c) Entrades i sortides del monestir

En relació amb l'estricta aplicació de la clausura a Sant Daniel, els bisbes van emprendre una activa campanya per aconseguir-ho. En el punt de partida, l'any 1322, es troba la imposició de l'excomunió, per part del bisbe Pere de Rocabertí, a tots els clergues i laics que entressin al monestir

[72] ADG, Notularum, vol. G-18, f. 56rv (1345.09.26) i Lletres, vol. U-23, f. 89v-90r (1354.06.05).

[73] ADG, Lletres, vol. U-21, f. 267r (1353.08.31) i vol. U-33, f. 78v-79r (1359.07.23), i Notularum, vol. G-29, f. 116v-117r (1353.09.09).

[74] ADG, Lletres, vol. U-19, f. 105v (1351...) i vol. U-26, f. 145v-146r (1355.07.11).

[75] ADG, Notularum, vol. G-27, f. 197rv (1352.07.20) i vol. G-38, f. 129v (1359.06.21), i Lletres, vol. U-31, f. 188r (1357.08.26).

[76] ADG, Lletres, vol. U-35, f. 124r (1359.01.03).

[77] NOGUER-PONS GURI, 1966-1967: pàg. 151 i pàg. 163-164.

[78] Segons la publicació de les sinodals gironines, aquesta constitució s'hauria publicat el 1365, si bé no encaixen el mes i el dia amb l'any; cf. NOGUER-PONS GURI, 1966-1967: pàg. 171 i pàg. 175-176. En canvi, en la llicència concedida a l'abadessa de Sant Daniel, es diu que la constitució es va aprovar el 6 de març del 1363; cf. ADG, Lletres, vol. U-48, f. 97r (1363.05.08).

sense llicència episcopal.[79] Els permisos els concedia el bisbe, a excepció de quan era absent: el 1326 va comissionar l'ardiaca d'Empúries per tal que pogués concedir les llicències per acudir a Sant Daniel.[80] La mesura es degué implantar amb seriositat, atesa la reiteració de prohibicions els anys 1327 i 1333;[81] això sí, hi havia algunes excepcions: els nois de més de 12 anys podien entrar lliurement al monestir, igual que els mossos del celler i altres treballadors de la casa.[82]

Tanmateix, en els actuals inventaris dels registres episcopals dels anys 1322-1351 només hi figuren 14 homes excomunicats per haver entrat a Sant Daniel i 2 més que van aconseguir una llicència especial per fer-ho (cf. taula 3). D'aquests, 5 eren laics, 10 clergues i 1 frare franciscà. Dels clergues, 4 eren rectors de parròquies o no s'especifica i 6 eren canonges o estaven vinculats amb la seu de Girona i amb el bisbe (tresorer, ardiaca, oficial); d'aquests darrers sobresurt Berenguer de Cruïlles, que esdevindria bisbe a partir del 1348. Tots els clergues van acabar essent absolts, cosa que no passa amb els laics, que o bé van ser denunciats o bé van veure com les excomunicades eren les monges a qui van visitar.

En efecte, el control de la clausura no afectava tan sols els homes que volien entrar al monestir, sinó també, i sobretot, les monges que no en podien sortir. Així, diverses monges van ser excomunicades els anys 1328, 1343, 1344, 1355 i 1359 per haver sortit del monestir sense la llicència corresponent (cf. taula 3). En canvi, totes les monges de Sant Daniel havien estat, aparentment, absentes del monestir per alguna qüestió (una nova epidèmia de pesta, algun fet bèl·lic?) i entre el febrer i el març del 1353 van haver de retornar a la seva casa perquè se'ls havia acabat la llicència.

d) Transformacions arquitectòniques al monestir de Sant Daniel

Entre la documentació episcopal figuren algunes notícies referents a intervencions arquitectòniques o a la necessitat de fer-les, per tal d'adequar el monestir a les noves demandes de la jerarquia eclesiàstica, especialment

[79] ADG, Notularum, vol. G-3, f. 115rv (1322.02.10).

[80] ADG, Lletres, vol. U-2, f. 63r (1326.04.14).

[81] ADG, Lletres, vol. U-2, f. 79v-81r (1327.02.10) i vol. U-5, f. 115v (1333.09.17).

[82] ADG, Lletres, vol. U-5, f. 109r i f. 111r (1333.08.21).

Figura 3. Vista general del monestir de Sant Daniel, tancat dintre dels murs. Ajuntament de Girona. CRDI. (Valentí Fargnoli)

en matèria de clausura. El fet més destacable és la construcció de la tanca, o paret, que havia d'impedir l'entrada de clergues i laics al monestir i, potser encara més, la sortida de les monges a l'exterior (cf. figura 3). L'any 1327 el bisbe reconeixia que la construcció seria lenta i les despeses grans,[83] però segur que s'hi havia començat a treballar. Prop de vint anys després, el 1346, la tanca del monestir devia estar acabada, a excepció de la paret occidental, que tocava al riu Galligants, perquè el bisbe va concedir llicència a la comunitat de Sant Daniel per construir-la a la mateixa altura que la sala de l'abadessa.[84]

Un segon element que es va reformar va ser la cuina: el 1352 l'abadessa va manar a la priora de Sant Daniel, davant dels picapedrers i constructors, que no s'oposés a la construcció d'una nova cuina al monestir.[85] Segurament aquesta obra era imprescindible per tal que les monges mengessin juntes al

[83] ADG, Lletres, vol. U-2, f. 79v-81r (1327.02.10).

[84] ADG, Notularum, vol. G-18, f. 158rv (1346.09.07).

[85] ADG, Notularum, vol. G-27, f. 38r-39r (1352.02.04).

refetor, tal com es va ordenar el 1353;[86] ara bé, una cuina nova no impedia l'existència de diferències entre les porcions de l'abadessa, de la resta de monges, del capellà i del domer, de la clavera i del clergue beneficiat i de les serventes.[87]

El tercer element arquitectònic que va ser objecte de nombrosos canvis va ser l'interior de l'església del monestir. Arran de la troballa del cos de Sant Daniel el 1343, es van començar a recollir (a canvi de les indulgències que concedia el bisbe) les almoines necessàries per tal de construir la capella dedicada al sant patró de l'església i monestir.[88] No es va contractar un escultor qualsevol, sinó un artista reconegut internacionalment, Aloi de Montbrai, per tal, segurament, d'atreure més persones i més donatius al monestir, tal com s'observa arreu de Catalunya amb la difusió del culte a nombrosos sants locals mitjançant la celebració de noves festes entre els anys 1325 i 1350.[89] La qüestió de fons, però, és saber qui dugué la iniciativa en tot l'afer: els bisbes de Girona o bé les abadesses i les monges del monestir? No en tenim la resposta, però sí alguns indicis que caldria explorar en una altra ocasió: un dels visitants del monestir, Berenguer de Cruïlles, que va arribar a ser excomunicat però que fou elegit bisbe el 1348, potser ja va començar a moure els fils per convertir el monestir en un centre de peregrinatge (cf. taula 3); de totes maneres, la sagristana de Sant Daniel, Ermessenda de Vilamarí, tenia en propietat un manuscrit devocional en català que va servir el 1345 per dictar al mestre Aloi les històries que calia representar en el sepulcre de Sant Daniel.[90] En aquest sentit, el cas de Sant Daniel, com el de molts altres monestirs femenins d'arreu d'Europa, pot permetre aproximar-se al paper

[86] ADG, Lletres, vol. U-21, f. 267r (1353.08.31).

[87] Les porcions alimentàries, tot i que només en part, apareixen en un registre dels anys 1361-1363; cf. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Monacals d'Hisenda, vol. 1767; VILA, 1995: pàg. 452-454. Poc després, el 1370, els clergues Dalmau Corona i Guillem Bernat de Perles, aquest darrer capellà de Sant Daniel, van haver de declarar en un judici sobre les porcions monàstiques que s'hi havien de distribuir; cf. ADG, Notularum, vol. G-51, f. 108r-109r (1370.01.05).

[88] ADG, Lletres, vol. U-6, f. 127v-128r (1343.09.27) i vol. U-13, f. 57v (1348.12.23). Potser també es van obtenir uns quants diners més amb la cessió de relíquies de Sant Daniel, entre d'altres, a un ciutadà de Mallorca; cf. ADG, vol. U-9, f. 94v (1345.10.05).

[89] ADG, Mitra, calaix 23, pergamí núm. 122 (1345.12.17; MARQUÈS, 1981: pàg. 201); cf. MARQUÈS, 1981: pàg. 196-197; MOLINA, 2008: pàg. 38 i pàg. 44-45.

[90] MARQUÈS, 1981: pàg. 196-198; MOLINA, 2008: pàg. 34.

de les dones com a patrones que encarregaven per a les seves esglésies les obres d'art més adients a la seva espiritualitat i a les seves necessitats, perquè a través del culte les dones deixaven empremta en la societat i, segregades del món per la clausura, esdevenien una força poderosa a la qual acudien tant els rics com els pobres.[91] Aquesta qüestió, que mereixeria una recerca monogràfica per si sola, s'escapa dels objectius inicials del present treball sobre la implantació de la clausura a Sant Daniel, del qual queda pendent l'anàlisi del procés judicial contra una monja que havia infringit les normes imposades al monestir.

3. EL PROCÉS CONTRA CONSTANÇA DE PALOL, MONJA DE SANT DANIEL (1367)

3.1. El document i el seu context

Un procés de la cúria episcopal de Girona, conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona,[92] es refereix a una monja de Sant Daniel, Constança de Palol, embarassada per un cosí seu, Felip Palau, prevere i rector de l'Hospital dit dels capellans o de la seu de Girona. Aquests fets varen donar lloc a una *visitatio* episcopal, és a dir, que el bisbe va enviar a Sant Daniel diversos oficials de la seva cúria, entre ells un jutge comissari, amb l'objecte de verificar l'abast de l'abús. Cal tenir en compte que la mentalitat i la legislació canònica de l'època feien gairebé impossible que una religiosa tornés a l'estat secular després d'haver fet la *professio solemnis*, com sembla que és el cas de Constança, que rep en tot moment el tractament de *domina*, reservat generalment a les religioses benedictines professes. Va ser, doncs, sotmesa a una penitència per part de l'abadessa i a una enquesta episcopal, però el més dolorós del seu drama és que va haver d'abandonar el nen a les portes de l'Hospital Nou de Girona, i potser no el va veure mai més.

Des d'un punt de vista material, aquestes informacions es troben, de manera molt desordenada, en un quadern escrit en llatí i amb lletra gòtica

[91] HAMBURGER, 1992: pàg. 114-117.

[92] ADG, Processos medievals, vol. 303 (1367.04.26-1367.06.21). Antigament, es localitzava dintre de la secció de la Mitra, al calaix 10 i vol. 21.

molt cursiva. Segons el catàleg, conté "31 folis"; en realitat, el procés en conté 37: el text escrit ocupa 34 folis i en segueixen dos en blanc i un de solt, també en blanc.[93] El seu contingut està organitzat de la següent manera:

- f. 1r-4v: les pàgines inicials del procés contenen la *depositio* de la interessada, Constança de Palol, detalladament interrogada el 21 de juny de 1367. Cronològicament, aquesta declaració és la peça final del procediment, de manera que els escrivans l'haurien col·locat al començament del quadern potser per por que la transcripció de l'interrogatori de Constança no cabés al final.

- f. 5r-7r: aquestes pàgines han quedat en blanc.

- f. 7v-10r: el text que es troba en aquests folis no té res a veure amb Sant Daniel, perquè es refereix a qüestions econòmiques de la parròquia Santa Susanna del Mercadal de Girona.

- f. 11v-34v: la *visitatio* pròpiament dita, amb l'interrogatori de tots els testimonis, comença amb el de l'abadessa Ermessenda de Trilla, efectuat el 26 d'abril de 1367 (f. 11v-12r). A continuació, hi figura el de Sibil·la de Vilamarí, priora, que entre el 1392 i el 1399 seria abadessa del monestir (f. 12v-14r). Segueix, de manera ben estranya, potser per aprofitar uns fulls que havien quedat en blanc, la declaració del rector Domènec Cardona, rector de l'església de Guèmol (*"Agamillo"),* que correspon al 9 de juny (f. 14r-17v). Tot seguit, es troben els interrogatoris que van tenir lloc entre el 26 d'abril i el 15 de maig: Elisenda Aliona, cambrera (f. 17v-18v); Bonanat Hospital, clergue de l'església del monestir de Sant Daniel (f. 19rv); Jaume Soler, clergue beneficiat del monestir (f. 19v-21r); Pere Berenguer d'Aigüesnoves, clergue de la seu de Girona i de la parròquia de Sant Daniel (f. 21v-23v); Pere Miró, clergue de Girona (f. 24r-25r); Margarida, *"spitaleria"* (o encarregada) de l'Hospital Nou de Girona (f. 25rv); Francesc Savarrés, comanador del mateix Hospital Nou (f. 25v-27r); Guillem Coromina, rector de l'Hospital Nou (f. 27rv); Francesc Soler, clergue tonsurat resident a Girona (f. 27v-29r); Nicolau Vinyes, d'Aiguaviva (f. 29v-30v); Bonanata, muller de Guillem Manent i habitant de Girona (f. 31r); Jacoba, muller de Guillem Marcet i habitant de Girona (f. 31rv); Berenguer

[93] El procés no té cap numeració dels folis, doblegats en forma de quadern *in quarto*. Per ubicar cadascuna de les declaracions i parts del procés, però, utilitzem el número de foli des de l'1 fins al 34, des del primer fins a l'últim foli que conté text escrit i ens referim si es troba a la part *recto* o *verso* del foli.

Martí, nunci del monestir de Sant Daniel (f. 31v-33r); i Margarida, vídua de Guillem Falip (o Salip) de Llambilles (f. 33v-34v).

- f. 35r-36v: els dos darrers folis del quadern, i un altre de solt, són en blanc; per tant, no s'hi consigna el desenllaç del procés.

El desordre del document, que fa pensar que es tracta d'un esborrany que calia passar *in mundum,* dificulta una mica l'anàlisi ordenada de tots els detalls del procés contra la monja Constança de Palol, perquè estan escampats a les deposicions dels testimonis. Resumint la seva història, Constança de Palol,[94] monja professa del monestir benedictí de Sant Daniel, a la Vall Bascona, prop de Girona, no va observar les freqüents sancions per manca d'observança de la clausura que els bisbes havien dictat contra les monges del lloc. Potser induïda per l'excés de llibertat que hi havia, es va deixar portar per "amistats particulars" amb alguns clergues que freqüentaven el convent perquè servien els beneficis dels diversos altars de l'església o hi vivien a prop. Un d'ells, Felip Palau, era parent seu i tenia el càrrec de rector de l'Hospital de la Seu, situat a prop de Sant Daniel. Fruit dels seus contactes i de la seva amistat, Constança va quedar embarassada i es va haver de refugiar a casa d'uns parents de Llambilles, al mas Romagueres, abusant dels permisos que l'abadessa li concedia i perllongant-los indegudament fins que va ser obligada a retornar a Sant Daniel per donar les explicacions oportunes. Quan va haver donat a llum, el nen va ser deixat a la porta de l'Hospital Nou de Girona, a dins d'un cabàs i amb tots els bolquers perfectament preparats. Una inscripció deia que ja estava batejat i que es deia Joan. Va ser donat a dida a Francesca Vinyes, d'Aiguaviva, que va cobrar de l'hospital 14 sous per mes, sense comptar-hi el pa. Constança va ser sotmesa a penitència per l'abadessa i a interrogatori per part del bisbe, però no sabem com va acabar el procés.

3.2. Amistats perilloses

Les preguntes a què va haver de respondre Constança de Palol el 21 de juny de 1367 van ser ben clares i directes.[95] A la qüestió de qui eren

[94] Pels seus vincles amb Llambilles, sembla probable que Constança de Palol procés del llinatge dels Palol, senyors de Palol d'Onyar; cf. *Catalunya,* 1991: vol. 5, pàg. 52. Podria ser filla de Dalmau de Palol, que el 1350 hauria cedit els seus drets a la seva filla Sibil·la de Palol.

[95] ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 3r (1367.06.21).

els clergues que freqüentaven el monestir, ella respongué que eren els que tenien beneficis als diversos altars de l'església de Sant Daniel. En concret, se li va preguntar si Felip Palau hi anava, a la qual cosa ella va reconèixer que tractava amb ell ("*dixit quod vidit ipsum*"), però que sobretot parlava amb l'abadessa ("*vidit ipsum confabulantem cum domina abbatissa*"). Més detalls: quan el tribunal li va demanar si entrava a la seva cambra, va afirmar que sí, i que més d'un cop ("*intravit per aliquas vices cameram... eiusdem deponentis*") per tal d'organitzar unes eleccions conventuals i, més endavant, perquè ella havia emmalaltit ("*causa visitandi, quia eadem deponens infirmabatur*").

No només el clergue Felip Palau entrava a la cambra de Constança, sinó que també va quedar ben clar que ella anava a casa d'ell tot i excusar-se amb el fet que hi anava sempre acompanyada. Reconeix a més que s'hi quedava a dinar, només uns enciams ("*dixit quod sic, quadam die, lettuchas*"), i que mossèn Felip li portava pollastres quan ella, amb els primers símptomes de l'embaràs, havia caigut malalta ("*quosdam pares tirons in dicto mense Septembris, cum ipsa infirmabatur*"). Al seu torn, ella li havia fet arribar la mona de Pasqua que ella havia preparat ("*comestionem confectam de Pascha*"). Entre ells hi havia una activa correspondència ("*cedulas vel scripturas...alique clause, alique patentes*") i, en alguna ocasió, se'ls havia vist parlar per la finestra, encara que ella al·legava que només era per saludar-se ("*salutando*") i per negocis necessaris ("*pro negotiis suis ipse esset eius procurator*"). Constança justificava aquesta amistat especial per raons de parentiu: "*quia eadem deponens erat de parentela et de domo domini Berengarii Ullerio, deffuncti, et idem Philippus erat de domo et familiaris eiusdem domini Berengarii, et tunc incepit eius cognitio, quia pro negotiis suorum domesticorum petebat ab eodem Philippo consilium et iuvamen*".[96]

En relació amb els contactes entre Constança i Felip, els interrogatoris efectuats als diversos testimonis aporten noves evidències. L'abadessa va aclarir que, al monestir, hi havia molts clergues amb beneficis i en dictà una llista completa.[97] Tant ella com la priora i la cambrera van insistir que calia una reparació urgent del dormitori, on entrava la pluja, per la qual cosa les monges havien de dormir a les seves cambres individuals: per exemple, la

[96] ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 4v (1367.06.21).

[97] ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 11v-12r (1367.04.26).

cambrera Elisenda Aliona,[98] afirmava que les monges dormien en cambres particulars (en contra del que manava la regla de Sant Benet[99]) "*nulla dormit in dormitorio, eo quia dormitorium indiget reparatione in tecto, quia pluit, et non dormierunt in eo quatuor anni sunt elapsi, et quelibet ipsarum dormiunt in sua camera, infra tamen dictum monasterium*".[100] La vida comunitària sembla que havia quedat molt malmesa, sobretot perquè les monges tampoc menjaven sempre en comú per problemes al refetor.

Segons Domènec Cardona, rector de Guèmol i amic de mossèn Palau, Constança rebia freqüents regals de part de Felip, "*tam fructuum quam aliorum*", i li comprava sabates i roba, el visitava a casa seva. Però no els havia vist ni abraçant-se ni fent-se petons, com li demanava el tribunal.[101] Altres testimonis repeteixen aquestes dades gairebé amb els mateixos mots.

3.4. Unes vacances a Llambilles

En l'interrogatori al qual fou sotmesa Constança de Palol per part dels oficials episcopals el 21 de juny, se li va preguntar de manera molt directa si vivia castament i si havia tingut un fill al mas de na Romagueres o Santa Cecília de Llambilles.[102] Deduint-ho més de les preguntes que no pas de les

[98] La cambrera Elisenda Aliona, o Alió, havia estat excomunicada per haver abandonat el monestir el 1359 i no va ser absolta, juntament amb altres monges, fins al 1360; deu anys després, el 1370, havia discutit amb altres monges de Sant Daniel per raó de foriscapis; cf. ADG, Lletres, vol. U-36, f. 57v-58r (1359.07.27) i vol. U-66, f. 21r (1370.11.23), i Notularum, vol. G-35, f. 137r-138r (1360.03.28).

[99] El capítol 22 de la *Regula Monachorum* de Sant Benet, segons el text del Codex Sangallensis, a la qual devia obediència el monestir benedictí de Sant Daniel, mana en efecte que els monjos dormin en comú per tal d'evitar tot abús i a fi d'animar-se mútuament en l'assistència a les Vigílies nocturnes: "*Si potest fieri, omnes in uno loco dormiant; sin autem multitudo non sinit, deni aut viceni cum senioribus qui super eos solliciti sint, pausent. Candela iugiter in eadem cella ardeat usque mane. Vestiti dormiant et cincti cingulis aut funibus (...) ut parati sint monachi semper et, facto signo, absque mora surgentes festinent invicem se prevenire ad opus Dei, cum omne tamen gravitate et modestia (...) surgentes vero ad opus Dei invicem se moderate cohortentur propter somnulentorum excusationes*"; cf. BENET DE NÚRSIA, 1955: pàg. 84. N'existeixen altres edicions, cf. *La Règle*, 1980: pàg. 64-66; BENET DE NÚRSIA, 1997: pàg. 190.

[100] ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 17v-18v (1367.04.26).

[101] ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 14r-17v (1367.06.09).

[102] Segons una capbrevació del 1314, Bernat de Santa Cecília era el batlle de la sagristia major de la seu de Girona a Llambilles i, a part del mas Santa Cecília, posseïa el domini directe del mas Martí, de la borda Vilar i de diverses terres de la vídua de Guillem de Déu, al mateix terme de Llambilles; cf. ADG, Seu de Girona, Sagristia major, pergamí núm. 73 (1314.02.06).

seves magres respostes,[103] sembla evident que Constança s'havia refugiat a casa de la seva cosina almenys durant uns sis mesos i que no havia fet cas dels repetits avisos de la seva abadessa per tal que tornés al monestir, d'on havia sortit amb un permís per malaltia. Mentrestant, Jaume Soler, clergue beneficiat del monestir, va declarar que havia parlat amb una serventa ("*ancilla*") siciliana, de nom Lunarda, que Constança tenia al monestir[104] i que defensava la seva senyora de les malicioses observacions de les altres monges,[105] però ja molt abans de Carnestoltes s'havia adonat de l'estat de la seva senyora.[106] Segons Lunarda, Constança no va tornar fins al dia abans del diumenge de Rams, a última hora de la tarda.[107] Un altre clergue gironí, Pere Berenguer d'Aigüesnoves, afirmava que els pagesos que el veieren anar a visitar Constança li van preguntar si anava a matar el nen.[108] De manera semblant, a Pere Miró, també clergue de Girona, li demanaven "*si anava a ça partera*".[109]

[103] El comissari de la *inquisitio* comença preguntant "*si moniales dicti monasterii caste vivant et honeste*", continua demanant "*si scit aliquam monialem dicti monasterii que habuerit prolem vel inde fuerit diffamata*" i, finalment, l'interroga sobre la seva misteriosa estada a Llambilles: "*Si scit vel cognoscit quandam monialem que anno isto peperit in domo de Na Romagueres de Lambillis*". Com que ella ho nega, continua preguntant "*si cognoscit quandam monialem que se absentavit a dicto monasterio et ivit ad Mansum de Na Romagueres, consobrine sue, et ibi stetit per aliquod tempus*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 2r (1367.06.21).

[104] Moltes monges benestants, a Sant Daniel, i a altres monestirs catalans, disposaven de personal domèstic que les servia a les seves cambres; cf. VILA, 1995: pàg. 454; CASTELLANO, 1998: pàg. 294-303.

[105] "*Cridava e dehia: 'Qui éren aquelles trahidores falsàries que li difamaven sa dona?*'" Segons el mateix testimoni, la monja cambrera del monestir li va respondre: "*Vets, na horadaça, anats cridar defora ho calats en malgayn que Déus vos don, que nuyl hom no diffama sinó vós…!*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 21r (1367.04.26).

[106] "*Et ipsa respondit quod bene per octo dies ante Carnemprivum dicta domina Constantia de Palatiolo recessit a dicto monasterio, et iam illo tunc ipsa Lunarda, prout dixit, dubitabat quin ipsa Constantia esset pregnans. Et dum esset extra dictum monasterium, petiit licentiam (seu peti fecit) semel, bis et ter, quas obtinuit et habuit. Et cum iterum peteret aliam licentiam, finxit se esse infirmam, prout eadem Lunarda asserebat*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 21r (1367.04.26).

[107] Soler diu que va sentir dir a Lunarda que la seva senyora no havia tornat fins al "*die Sabbati ante Dominicam Ramis Palmarum circa pulsationem cimbali latronis*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 21rv (1367.04.26).

[108] "*Et ultima vices, quando fuit versus locum de Quarto, dixerunt sibi aliqui hec verba vel similia in effectum: Anats utsir [occir] l'enfant?*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 22v (1367.05.12).

[109] ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 24v (1367.05.12).

3.5. La resolució del cas: el nen i la monja

Gràcies a la declaració de Margarida, encarregada de l'Hospital Nou de Girona, el 12 de maig del 1367, sabem que el mes d'abril "*fuit de nocte positus in ianua ipsius Hospitalis quidam infans*", i que no se sap qui l'hi va deixar. El nen estava molt ben posat en una cistella, amb una nota que indicava que estava batejat i es deia Joan.[110] Al cap d'un parell de dies el van donar a dida a la muller d'en Vinyes d'Aiguaviva, que va rebre per nodrir-lo 14 sous al mes de part de l'hospital.[111] Sembla que una veïna d'Aiguaviva, na Bona, que l'havia alletat els primers dies a l'hospital, feia broma de què ja prou que es veia que era fill de monja, per l'aspecte noble que tenia la criatura.[112] I el marit de la dida confirma aquest punt i diu que les veïnes deien que la seva manera de mamar denotava clarament el seu origen noble ("*de paratge*") i, fins i tot, tenien enveja de la dida per causa dels avantatges que, sens dubte, això li reportaria en un futur.[113] El cas és que tothom sembla que estava d'acord que l'infant era bell i ben format.[114]

[110] "*Dixit quod in quadam sanallia in qua erat dictus infans et iacebat. Dixit quod erat ibi unus florenus et duodecim denariis, quos tradidit clavigero dicti Hospitalis, et erat ibi quoddam albaranum in quo erat, ut sibi videbatur, nomen dicti infantis, qui erat iam babtizatus, scilicet Johan*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 25v (1367.05.12).

[111] "*Dixit quod crastina die vel secunda die qua positus fuerat dictus infans in dicto Hospitali fuit deditus ad nutriendum et portatus per en Vinyes de Aquaviva ad suum hospitium, ad hoc ut eius uxor nutriat ipsum. Et nunc ipsum lactat, et dantur sibi pro salario de bonis dicti Hospitalis XIIII solidi pro quodam mense*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 26r (1367.05.12).

[112] "*Audivit dici truffando a na Bona de Aquaviva, que nunc moratur in civitate Gerunde et que ipsum lactavit cum fuit positus idem infans in dicto Hospitali, hec verba: Fill és de monga*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 25rv (1367.05.09).

[113] "*Etiam dixit quod ipsa Corregera increpabat ipsam Franciscam dicendo: Com avets vós aquest infant? Dixit quod commendator Hospitalis Novi Gerunde ipsum sibi commendaverat. Et ipsa na Corregera dixit hec verba: Pensats-na ben, que molt de ben vos na poria seguir, que fill és d'una monga de Sant Daniel. Et similia verba, vel quasi, dicxerat sibi na Comes, dicti loci: E que·n pensàs ben, que mercè n'aurie e que molt de ben li·n seguiria... Audivit etiam dici idem deponens a dicta na Comes, que morari solebat prope monasterium ipsum Sancti Danielis, dum eadem Francisca ipsum infantem lactabat, hec verba: Ver par que de paratge és, com axí engolex la mamela, que tots aquests de paratge engoleixen axí la mamela*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 29v-30v (1367.05.12).

[114] "*Erat dictus infans bene formatus et faciatus*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 27v (1367.05.12).

Quant a Constança Palol, sembla que va ser tractada amb benignitat per part de la priora i l'abadessa de Sant Daniel,[115] que la varen enviar un altre cop a Llambilles per tal de refer-se. Però això no li va evitar ni la penitència imposada per l'abadessa ni la *visitatio* episcopal, amb els llargs interrogatoris recollits en el present procés.[116] Al cap d'uns anys, Constança de Palol esdevingué la sotspriora de Sant Daniel: l'any 1397 va adquirir un censal de 30 sous anuals que pagava la universitat de Riudellots de la Selva al monestir de Sant Daniel.[117]

4. CONCLUSIONS

El cas de Constança de Palol és un exemple ben clar del grau d'intervenció episcopal en els afers interns d'una comunitat monàstica femenina. En vista dels antics privilegis d'immunitat i exempció, els bisbes van trobar en el decret *Periculoso* de l'any 1298 la clau per poder intervenir als monestirs femenins, si bé a Sant Daniel no se'n van començar a sentir els efectes fins al 1313, en què es va imposar un procurador per als afers econòmics del monestir, i a la visita i a les ordinacions del 1322, amb les quals es va començar a legislar sobre la clausura de les monges. A partir d'aleshores, l'administració episcopal va generar un gran nombre de documents relatius al monestir de Sant Daniel. Entre els quals, les sancions a monges que havien incomplert les normes reiteradament imposades al monestir: a part de les excomunions imposades a monges que havien robat objectes valuosos del monestir, com Sibil·la de Vilamarí el 1352, o que l'havien abandonat, com Elisenda Alió, Ermessenda de Foixà, Esclarmonda de Garriga i Blanca de Blanes el 1359, sabem que

[115] "*Et audivit dici a religiosa domina Mates, moniali dicti monasterii, quod venerabilis priorissa, nocte illa qua dicta Constancia revenerat ad dictum monasterium, quod domina priorissa ascendit ad dictam abbatissam et dixit hec verba vel similia: Madona, hajats misericòrdia, misericòrdia, misericòrdia…! Que Nostra Senyor la hac, e que si ela no la li havia, Déus no la hauria de ela… Et quod propter inductionem et instigationem domine priorisse et de na Garriga, eadem Constancia recessit ab ipso monasterio crastina die inmediate post eius regressum; et alie moniales vellent quod remansisset, ut magis secretum teneretur*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 28r (1367.05.14).

[116] "*Et fuit inde per ipsam dominam abbatissam punita, et superavit penam*"; cf. ADG, Processos medievals, vol. 303, f. 2v (1367.05.21).

[117] ASD, pergamí núm. 985a (1397.02.15).

Berenguera de Miana, l'any 1349, va ser condemnada a un any de reclusió en una casa del monestir i a ser alimentada només amb pa i aigua.[118]

Quin és el motiu d'aquesta constant voluntat de dirigir les vides de la vintena de monges que hi residien? La pregunta no és gens original: l'any 1967 Tarsicio de Azcona ja es demanava què va portar els mateixos Reis Catòlics a reformar la vida dels monestirs femenins catalans a la fi del segle XV.[119] Potser la resposta cal cercar-la, com assenyalava Ferran Garcia-Oliver per als monestirs femenins valencians, en la utilitat que tenien les pregàries de les monges en moments crítics (pestes, guerres...). Per això, les autoritats municipals i els monarques vetllaven, a vegades més que els propis bisbes, per tal que les monges seguissin una vida ordenada, sense escàndols ni disbauxes i, d'aquesta manera, poguessin mantenir el paper de mitjanceres espirituals en casos de gran necessitat.[120]

En el cas de Sant Daniel, és possible que els bisbes pretenguessin convertir la comunitat, que vivia a principis del segle XIV una profunda crisi econòmica i moral, en un model de les noves directrius episcopals i en un referent per al conjunt de la diòcesi a través de la seva promoció com a centre de peregrinatge a la tomba del sant titular. El procés de canvi dels costums de les monges va ser lent, tant o més que la construcció de la paret que aïllava definitivament les monges dels perills del món. Però, tal com assenyalava Michelle Herder en relació amb la resistència de les abadesses de Sant Daniel a la imposició d'un procurador masculí que controlava l'economia del cenobi,[121] també en relació amb la clausura s'observa una certa oposició de monges i abadesses a les normes marcades pels bisbes. En aquest sentit, el cas de la monja Constança de Palol sembla que no va acabar amb el càstig de l'expulsió del monestir, sinó que l'abadessa, d'acord amb la sagristana, hauria procurat apaivagar la justícia episcopal mitjançant un pacte de silenci amb la monja afectada.

En resum, el procés de la imposició de la clausura al monestir de Sant Daniel posa en evidència com, d'una banda, les monges estaven estretament lligades al seu entorn proper d'amics i familiars, que els ajudaven en

[118] ADG, Lletres, vol. U-12, f. 82rv (1349.07.02), vol. U-20, f. 91r-92r (1352.05.10) i vol. U-36, f. 57v-58r (1359.07.27).

[119] AZCONA, 1967.

[120] GARCIA-OLIVER, 1991.

[121] HERDER, 2005.

qüestions econòmiques a canvi de serveis pastorals i espirituals i, de l'altra, que això anava directament en contra de les directrius marcades per la decretal *Periculoso* el 1298. Aleshores, la resistència als manaments episcopals podia arribar a amenaçar els ingressos i el prestigi dels monestirs femenins, però, en molts casos, la confusió entre les jurisdiccions dels bisbes, papes i dirigents dels ordes monàstics era aprofitada per les monges per mantenir la seva autonomia.[122]

BIBLIOGRAFIA

ALEMANY, R. (1989): «Aspectos religiosos y ético-morales de la vida femenina en el siglo XIV, a través de *Lo Libre de les Dones* de Francesc Eiximenis», dins: MUÑOZ, 1989: pàg. 71-89.

AZCONA, T. de (1967): «Reforma de religiosas benedictinas y cistercienses de Cataluña en tiempo de los Reyes Católicos», *Studia Monastica* [Barcelona], vol. 9, pàg. 75-165.

BENET DE NÚRSIA (1955): *Regula Monachorum* (edició de Philibert Schmitz), Maredsous: Maredsous.

BENET DE NÚRSIA (1997): *La Regla dels monjos* (edició de Ventura Sella), Barcelona: Fundació Bernat Metge.

BORDERÍAS, C. – BENGOECHEA, S. – SANAHUJA, D., ed. (2002): *Les dones i la història al Baix Llobregat,* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BRUNDAGE, J. A. – MAKOWSKI, E. M. (1994): «Enclosure of Nuns: the decretal Periculoso and its commentators», *Journal of Medieval History* [Amsterdam], núm. 20, pàg. 143-155.

BUENO, M. L. (1989): «Las mujeres de Santa María de las Dueñas de Zamora: la realidad humana», dins: MUÑOZ, 1989: pàg. 231-245.

CABRÉ, M. (1989): «*"Deodicatae"* y *"Deovotae"*. La regulación de la religiosidad femenina en los condados catalanes, siglos IX-XI», dins: MUÑOZ, 1989: pàg. 169-182.

CASTELLANO, A. (1998): *Pedralbes a l'edat mitjana: història d'un monestir femení,* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Catalunya (1991): *Catalunya Romànica. Vol. 5. El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany,* Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana.

CUADRA, C. (2001): «Les dones en la configuració del monacat altmedieval hispànic. La recerca d'espais de vida pròpia», *L'Avenç* [Barcelona], núm. 255, pàg. 27-32.

EIXIMENIS, F. (1981): *Lo Llibre de les dones* (ed. crítica de Frank Naccarato), Barcelona: Universitat de Barcelona – Curial Edicions Catalanes, 2 vols.

FREED, J. B. (1972): "Urban development and the *Cura Monialium* in thirteenth-century Germany", *Viator* [Los Angeles], núm. 3, 1972, pàg. 311-327.

[122] McNAMARA, 1996: pàg. 388.

FREIXAS, P. (1981): «El monestir de Sant Daniel: reformes i ampliacions gòtiques», *Estudi General* [Girona],núm. 1, pàg. 113-118.

FREIXAS, P. (1983): *L'art gòtic a Girona: segles XIII-XV,* Girona: Institut d'Estudis Catalans.

GARCIA-OLIVER, F. (1991): «*"Desafrenades e incorregibles dones"*. Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval», *Revista d'Història Medieval* [València], núm. 2, pàg. 133-156.

GIRONELLA, A. (2010): *El monestir de Sant Daniel, Girona. Mil anys de vida a la vall,* Girona: Ajuntament - Fundació Abertis.

GOLDING, B. (2008): «Keeping Nuns in Order: Enforcement of the Rules in Thirteenth-Century Sempringham», *Journal of Ecclesiastical History* [Cambridge, Massachussetts], vol. 59,núm. 4, pàg. 657-679.

HAMBURGER, J. F. (1992): «Art, Enclosure and the Cura Monialium. Prolegomena in the guise of a potscript», *Gesta* [Nova York], vol. 31,núm. 2, pàg. 108-134.

HERDER, M. (2003): «The Monastery of Sant Daniel and the Community of Girona, 1020-1370», text inèdit, Dissertació doctoral, Yale University.

HERDER, M. (2005): «Substitute or subordinate? The role of a male procurator at a Benedictine women's monastery», *Journal of Medieval History* [New York], vol. 31, pàg. 231-242.

HERDER, M. (en preparació): *Cloister and Community in Medieval Catalonia.*

La Règle (1980): *La Règle de Saint Benoit, texte latin selon le manuscrit S. Gall,* París: Desclée de Brouwer.

MAKOWSKI, E. M. (1997): *Canon Law and Cloistered Women.* Periculoso *and its commentators, 1298-1545,* Washington, The Catholic University of America Press.

MALLORQUÍ, E. (2011): *El* Llibre Verd *del bisbe de Girona (1362-1371). El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV,* Girona: Diputació de Girona.

MARQUÈS, J. M. (1981): «El sepulcre de Sant Daniel, del mestre Aloy», *Revista de Girona* [Girona],núm. 96, pàg. 195-201.

MARQUÈS, J. M. (1996): «Set cenobis femenins de l'Empordà», *Estudis del Baix Empordà* [Sant Feliu de Guíxols],núm. 15, pàg. 69-100.

MARQUÈS, J. M. (1997): *Col·lecció diplomàtica de Sant Daniel de Girona (924-1300),* Barcelona: Fundació Noguera.

MARQUÈS, J. M. – TRIJUEQUE, P. (2002): *Arxiu Diocesà de Girona. Repertori general,* Girona: Diputació de Girona (CD). (Vegeu també la web: http://www.arxiuadg.org)

MARQUÊS, J. M. (2009): *El* Cartoral de Rúbriques Vermelles *de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*, Barcelona: Fundació Noguera.

McMILLIN, L. (1992): «Gender and monastic autonomy in thirteenth-century Barcelona: abbess vs. bishop», *Journal of Medieval History* [Amsterdam], vol. 18,núm. 3, pàg. 267-278.

McNAMARA, J. A. K. (1996): *Sisters in arms. Catholic nuns through two millennia,* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996.

MESTRE, J. – HURTADO, V. (1995): *Atles d'Història de Catalunya,* Barcelona: Edicions 62.

MOLINA, J. (2008): *Fragments del gòtic a Girona,* Girona: Diputació de Girona – Fundació Caixa de Girona. (Quaderns de la Revista de Girona; 140)

MONJAS, Ll. (2002): «Les deodates de Sant Joan de l'Erm: una comunitat femenina heterodoxa de la baixa edat mitjana», dins: BORDERÍAS-BENGOECHEA-SANAHUJA, 2002: pàg. 141-181.

MUÑOZ, Á. (2001): «El moviment religiós femení castellà (segles XII-XVI). Fent món en el món», *L'Avenç* [Barcelona],núm. 255, pàg. 60-65.

MUÑOZ, Á., ed. (1989): *Las mujeres en el cristianismo medieval. Imágenes teóricas y cauces de actuación religiosa,* Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna.

NOGUER, T. – PONS GURI, J. M. (1966): «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* [Girona], vol. 18, pàg. 49-212.

OBIOLS, M. (2006): «El monacat femení en la Catalunya medieval: Santa Maria de Valldaura (1241-1399)», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* [Barcelona],núm. 17, pàg. 177-198.

OLIVA, M. (1959): «El Monasterio de San Daniel», *Revista de Gerona* [Girona],núm. 7, pàg. 77.

ORTS, J. L. (1989): «El ideal de religiosidad femenina en el *Blaquerna* de Ramon Llull», dins: MUÑOZ, 1989: pàg. 91-101.

PLADEVALL, A. (1970): *Els monestirs catalans*, Barcelona: Edicions Destino.

RASMUSSEN, L. – SPEAR, V. – TILLOTSON, D., ed. (2002): *Our medieval heritage. Essays in honour of John Tillotson for his sixtieth birthday,* Cardiff: Merton Priory Press.

RÍOS DE LA LLAVE, R. (2008): «La *cura monialium* en los monasterios de monjas dominicas de la Castilla del siglo XIII. Un análisis comparativo entre dos comunidades», *Hispania Sacra* [Madrid], vol. 60,núm. 121, pàg. 47-65.

SANAHUJA, D. (1992): «Les deodates de Santa Maria de Sales: una petita comunitat medieval de dones», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona],núm. 13, pàg. 239-252.

SEGURA, C. (1989): «Legislación conciliar sobre la vida religiosa de las mujeres», dins: MUÑOZ, 1989: pàg. 121-127.

SERRA, A. (1989): «La religiosidad femenina en el mundo rural catalán en la Baja Edad Media», dins: MUÑOZ, 1989: pàg. 317-340.

TILLOTSON, J. H. (1994): «Visitation and Reform of the Yorkshire Nunneries in the Fourteenth Century», *Northern History* [Leeds], núm. 30, pàg. 1-21.

VILA, J. M. (1995): «Apunts sobre l'alimentació monacal femenina al segle XIV. El monestir de Sant Daniel de Girona (1361-1362)», dins: *I Col·loqui d'Història de l'Alimentació a la Corona d'Aragó: Edat Mitja,* Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, vol. 2, pàg. 445-455.

VILLANUEVA, J. (1803-1852): *Viage literario a las iglesias de España,* Madrid: Imprenta Real, 22 vols.

VINYOLES, T. (2005): *Història de les dones a la Catalunya medieval,* Lleida – Vic: Pagès Editors – Eumo Editorial.

WIDMER, R. P. (s.d.): *Sant Daniel de Girona. Une seigneurie bénédictine au XIIIe siècle,* treball inèdit conservat a l'ASD.

ZARAGOZA, E. (1997): *Catàleg dels monestirs catalans,* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

APÈNDIXS

1

1322, agost, 22

L'abadessa i les monges de Sant Daniel supliquen al bisbe absolució de l'excomunió incorreguda per manca de clausura. Jaspert Folcrà, comissari episcopal, la concedeix.

A. ADG, Notularum, vol. G-3, f. 158v-159v.

// f. 158v [Pro monasterii Sancti Danielis]

Noverint universi quod, in presencia testium infascriptorum ad hec specialiter vocatorum, venerabilis domina Beatrix, Dei gracia monasterii Sancti Danielis juxta Gerundam abbatissa, et Beatrix de Garriga, cameraria, Marchesia de Vilaricho, infirmaria, et Elicsendis Alquera, sacristana, et Jaçperta Alquera, piateria, Sancia de Turrucella, Ermessendis de Vilamarino, Alamanda de Scalis, Alvira de Bedocio, Brunissendis de Solerio, Berengaria Aliona, Alamanda de Serriano, Ermessendis de Ortallo, Marchesia de Montepalacio, Alamanda de Blanis, Sibilia de Blanis, Berengaria de Miniana, Sancia de Sancto Romano, Saurimunda de Lupiano, et Geralda de Palaciolo, moniales monasterii supradicti, tradiderunt mihi, infrascripto notario, quandam cedulam quam per me legi fecerunt in presencia venerabilium Jaçperti Folcrandi, sacriste secundi ac vices gerentis domini Petri, Dei gracia episcopi Gerundensis, cuius cedule tenor dinoscitur esse talis.

Cum reverendus in Christo pater ac dominus, dominus Petrus, Dei gracia episcopus Gerundensis, ad includendum nos, predictam abbatissam et moniales, juxta constitucionem per dominum Bonifacium papam super hoc editam processerit inde alia propter bandos partes dissenciones et discordias quas nos abbatissa et moniales predicte adinvicem inter nos diu est habuimus in nostrarum periculum animarum et dicti monasterii lesionem. Ita quod occasione predicta dissoluciones et scandala inter nos et in clero etiam et populo ex hiis fuerunt pluries subsequita, eidem domino episcopo, licet absenti, humiliter supplicamus ut nobiscum humiliter procedendo debeat sentenciam excomunicacionis contra nos per ipsum latam quod clausuram seu clausuras ipsius monasterii non exeamus relaxare seu facere relaxari, maxime cum jam cessent bandos partes dissenciones et discordie inter nos et ad tantam pacem et concordiam venerimus, quod unus est nostrum omnium animus, et una vult quod secundum Deum placet alteri nec sumus in aliquo discordantes et discordiarum semotis vepribus et insolenciis quibuscumque intendimus circa regularem observancia dare operam efficacem. Promittentes nichilominus correccionem et emendacionem in moribus et in vita taliter quod illo cohoperante qui omnis boni inimicum habet esse noster status et vita grati et placibiles erunt Deo. Ita etiam quod in regularis honestatis gloria in nobis quo ad predicta decetero non poterit macula requiriri, volentes etiam ac expresse consencientes et ipsi domino episcopo nos dicta abbatissa et moniales omnes et singule supradicte in hoc nos specialiter submittentes et potestatem ex certa sciencia eidem domino

episcopo in hoc dantes quod si unquam quod absit ad bandos partes dissenciones et discordias predictas nos redire contingeret quoquo modo et ad dissoluciones et scandala supradicta quod ipse dominus episcopus nos abbatissam et moniales omnes et singulas supradictas infra septa eiusdem monasterii includere possit ad tempus de quo sibi // f. 159r videbitur faciendum. Ita quod sibi placeat ut ultra modum pecati in correccionis modo minime excendatur. Et si ipsi domino episcopo videlicet quod non omnes nos set ex nobis alique essent includende quod illas includere posset infra ipsum monasterium uel in aliqua domo uel loco eiusdem prout ipsi domino episcopo uideretur. Et si aliquo casu inte nos bandum faceremus uel partem quod omnes de illa parte que culpabiles essent in ipso bando seu parte includere posset, et si discerni secundum suum videre de facili non posset, que pars posset culpabilis judicari quod omnes de utraque parte includere posset in dubio essent, uel non culpabiles in predictis sed in formam superius comprehensam. Ad predicta omnia et singula nos, dicta abbatissa et moniales, omnes et singule specialiter et expresse et ex certa sciencia, nos ipsas ipsis domino episcopo submittentes. Promittentes nos dicta abbatissa et moniales omnes et singule supradicte etiam ipsi domino episcopo licet absenti et notario infrascripto hec et predicta et infrascripta omnia et singula nomine dicti domini episcopi a nobis recipienti et stipulanti quod inclusiones predictas quas per dictum dominum episcopum fieri contingeret ut superius est expressum in omnibus tenebimus et obseruabimus et eisdem parebimus humiliter et devote. Dans etiam ego dicta abbatissa ipsi domino episcopo et specialem concedens etiam potestatem quod si excessus aliquis seu aliqui comitantur pe aliquam de monialibus supradictis et ego ipsam excessum seu excessus infra quinque [dies] punier obmisero secundum Deum et beati Benedicti regulam postquam inde fuero per ipsum dominum episcopum requisita quod ipse dominus episcopus possit dictum excessum seu excessus punire, et propter hoc conta ipsas moniales et earum quamlibet procedere prout sibi uidebitur faciendum, correcione per me dictam abbatissam facienda super ipso excessu seu excessibus ulterius inime expectata. Qua cedula lecta dictus venerabilis Jaçpertus Folcrandi processit in predictis ut inferius continetur.

Et ego dictus Jaçpertus Folcrandi, dicti domini episcopi vices gerens nomine ipsius domini episcopi, supplicacione vestri dicte domine abbatisse ac predictarum dominarum monialium benigne admittens et obligaciones factas superius per vos omnes et alia omnia et singula promissa et concessa domino episcopo ipsius nomine recipiens ut superius lacius sunt contenta, attendens quod hoc solum bene agitur ut vita hominum corrigatur et quod vos domina abbatissa et dicte domine moniales correcte estis ut asseritis super hiis pro quibus ad vos includendum inter alia // f. 159v ipse dominus episcopus fuit motus et quod pax et concordia sunt inter vos plenarie reformate, de quo non est dubium, ipsum dominum episcopum in Domino exultari cum in odorem bone fame vestri dicte domine abbatisse et monialium more pii patris Poncius quam in infamia delectetur, sperans quod vos domina abbatissa et moniales de die in diem incrementum suscipiatis circa vestram honestam conversacionem et observanciam regularem, vobis dicte domine abbatisse et vobis omnibus et singulis

dominabus monialibus ex parte dictid omini episcopi, mando quod regulam beati Benedicti quam vos omnes professe estis, et nichilominus quasdam ordinaciones per ipsum dominum episcopum factas debeatis in omnius obseruare cum ad reformacionem et bonum vestri statum cedant et ad regularem obseruanciam et vestri ordinis disciplinam. Quas ordinaciones inscriptis de presenti nomine dicti domini episcopo vobis trado et per infrascriptum notarium legi peto. Et nichilominus auctoritate dicti domini episcopi et ex potestae michi concessa etiam per eundem relaxo sentenciam supradictam, dans vobis domine abbatisse et dominabus monialibus supradictis licenciam exeundi clausuram seu clausuras predicti monasterii secundum quod convenit vestro ordini et vestre etiam honestati, et secundum regulam beati Benedicti et antiquas vestri monasterii consuetudines approbatas, et prout continetur in ordinacionibus supradictis. De quibus omnibus tam dictus Jaçpertus quam dicte domine abbatisse et moniales que predictam relaxacionem prono animo susceperunt Deo ac ipsi domino episcopo de predictis gracias peragentes pecierunt fieri publicum instrumentum. Quibus omnibus ego notarius infrascriptus interfui et predictas promissiones et obligaciones ad ipsa domina abbatissa et monialibus nomine dicti domini episcopi recepi et ab eis stipulatus fui etcetera.

Actum fuit et firmatum per abbatissa et omnes moniales predictas ·XI°· kalendas septembris, presentibus testibus venerabilibus Bernardo de Vilaerto, archidiachono Valespirii in ecclesia Elnensi, Berengario de Palacio, archidiachono Impuritanensi, et Bernardo de Lachu, presbitero de capitulo in ecclesia Gerundensi, et Petro de Miars, preposito Helemosine sedis Gerunde, et Berengario de Boscho, clerico Sancti Felicis de Cartiliano.

2

1322, agost, 22

El bisbe de Girona, després d'haver amonestat l'abadessa i les monges del monestir de Sant Daniel per la seva manca de clausura, els concedeix l'absolució d'excomunió i els dicta les ordinacions i les normes de clausura. El document s'emmarca en el procés que conduí el bisbe a imposar la seva autoritat religiosa sobre tot el seu bisbat, incloent-hi els monestirs benedictins que, segles abans, havien estat completament independents. El text està en català, excepte la part final, que és en llatí.

A. ADG, Notularum, vol. G-3, f. 159v-161r.

// f. 159v *Entenén a correccion e a reformacion de l'abadesa e de les dones del monestir de Sent Daniel, diu et mana lo seynor bisbe que les dones no esquen del monestir de matín tro que prima sia dita e en axí con antigament és acustumat el monastir aytal hora d'aquí exir.*

Item mana que si al vespre aprés sopar les dones ixen deportar defora, que sien tornades dins lo monestir ans que poch ne mout s'emvespresca, en axí que de tot dia clar dins sien tornades per dir lur completa e lur orden seguir. // f. 160r

[a]*Item mana que per la riera ne per la tria ne per l'ort ne per locs semblants, no s'asiguen ne estien a parlar ab clergues ne ab lecs, per ço que se'n seguex escàndel moltes vegades per los lecs qui ho veen e d'aquís seguex mala fama.*

Item mana lo senyor bisbe que si les dones ixen del monestir en qualque hora deguda que·n esquen, que no entren el alberc de clergue del monestir ne de pagès ne d'altre de Sent Daniel ne de la val de Sent Daniel, mas si res han ops els albercs que estans de fora façen ço que aquí haurien a fer.

Item mana que si missatges lur vénen de lus amics ho pageses qui hagen ab eles a fer per lurs officies, que no·ls meten dins lus cambres, mas que parlen ab els el portxe, e·ls donen aquí a mengar ho en la sala comuna si a menjar lus volran donar.

Item con per ço que persones seglars ho clergues ho religioses mengen ho jaen dins lo monestir, se seguesca dissolucion en trencament d'orde, e d'altres coses deshonestes se'n puguen seguir, e moltes vegades romanguen aquí aprés menjar e a vespre a hores no degudes, emperamor d'açò diu e mana lo seynor bisbe a la dona abadessa e a totes e sengles dones del monestir que dins la closura del monestir no recuyleguen nuyl hom sia parent o altre per jaser ne per menjar ne nex per dormir de dies, si doncs no eren visitadors de lur orden los quals per necessitat haguessen a recuyler dins lo dit monastir, que molt és deshonesta cosa que aquels qui jaurien dins lo monestir poguessen anar de nits per tot lo monestir ho de dies si hi dormien en hora maiorment que les dones sexta deuen tenir, per açò emperò no entenem a uedar açò que dessús és dit dels pageses e dels missatges.

Item manam que les dones mostran en lur portament tot seynal d'onestat, no porten vels grocs, e que vaien ligades ab saventes en redon, no ab tals qui·ls façen becs el front a manera de dones seglars con entre lur portament e de les seglars dega haver // f. 160v *differència.*

Item con les dones monges del monestir porten les màneges de les goneles axí breus, o pus que les dones seglars e façen mostra de lur braç, la qual cosa mostra gran deshonestat, vol e mana lo seynor bisbe que les mànegues de les goneles porten d'aquí avant longues tro al puyn.

Item con de la cuguyla qui és lur àbit e el portament de la qual deuen estament de religion e d'umilitat mostrar façen maiors ròcegues que de lurs vestedures, no fan les dones seglars e açò mostre gran dissolucion e pocha de religion, vol e mana lo seynor bisbe que les dites ròcegues d'aquí avant no façen mas que sien de tal forma que segons lur orde no en longura ne en breugetat no les puga hom notar.

Item con lo seynor bisbe haia de çert entès que moltes dones del monestir porten en lurs goneles o camises corda, vol e mana lo seynor bisbe que açò d'aquí auant no·s faça, manàn a la dona abadessa e a la prioressa que açò ab diligència soven vegen e encerquen, sobre açò lurs ànimes entenén a carregar.

Item con sia estat dit al seynor bisbe e sia nex en enquisicions aquí fetes atrobat que alcunes dones no curen venir al offici ne ésser a la missa ne a les hores per la qual cosa eles són el monestir establides, e en aquel és a eles proveyt, diu e mana lo seynor bisbe que quascuna venga e sia forçada de venir e d'ésser al offici si ledegma escusacion no ha, de la qual haia a fer fe a la abadessa, prioressa ho sotzprioressa les quals reeben l'escusacion ledegma de cascuna sens tota parcialitat, e sens tota volentat havèn tansolament esguart a Déu e no a nuyla persona. Et açò entén lo seynor bisbe en cas que oltre un dia esteguessen d'ésser a l'offici.

Item mana lo seynor bisbe que la abadessa en dar licències degudes sia cominal a totes, en axí que en donar ho en denegar aqueles no haia neguna parcialitat ne neguna desordonada

volentat, quor si a unas nega cosa qui s'atorg a altre d'aquí demantanent vén discòrdia e·s creix mala volentat.

Item mana que en correccions e en punicions quan se degen fer segons orden, sia la abadessa a totes cominal, en axí que ço que punirà en una ponesqua en altra, quor si una és punida e corregida de ço que a una altra no·s farà correccion ne punicion, // f. 161r *d'aquí vén discòrdia e·s crex mala volentat, la qual cosa prelat deu molt esquivar segons Déu e orden.*

Item mana que en totes coses se tenga orden e regla el monestir en guisa que Déus ne sia pagat, e l'abadessa e les dones donen bon exempli de sí maexes, a les gents axí con per aventura entrò ara han fet lo contrari.

Item diu e mana lo seynor bisbe a l'abadessa e a les dones que totes les coses desús dites entirament observen, e fa saber lo seynor bisbe a la abadessa e a les dones que si aquestes coses no·s fan e no·s seguexen per eles axí con desús és escrit que el enantarà contra eles a corregir segons dret e justícia e segons lur orden. E creén que més lus val que eles ho façen per eles masexes que si el hi ha a posar la man, quor per çert haien que el ne castigarà aqueles qui·l contrari faran, en guisa que eles se'n sintran, no havén a eles tanta misericòrdia con ara·ls ha haüda, veén lur malícia créxer e no conexén en eles correccion.

Quas quidem ordinaciones ut superius continentur promiserunt seruare domina abbatissa et moniales predicte superius in instrumento predicto nominate, presentibus testibus in dicto instrumento contentis. Et dominus Jaçpertus mandauit de lectura et aliis fieri instrumentum.

Actum ut supra in instrumento relaxacionis, et presentibus supradictis.

[a] ratllat: *Item ·IIII[o]· kalendas augusti, dominus episcopus ad presentacionem venerabilis abbatis et camerarii monasterii Sancti Petri Rodensis littatorie sibi factam confirmauit Raymundo Baiuli clerico diocesis Gerundensis beneficium curatum in ecclesia seu capella*

Taula 1. **Els monestirs femenins catalans de la primera meitat del segle XIV**

BISBAT	MONESTIR (DATA DE FUNDACIÓ)	ORDE
Barcelona	Barcelona, St. Anton i Sta. Clara (1237)	Clarisses
	Camí, Sta. Maria (la Garriga, 921)	Deodonades
	Castellbisbal, Sta. Magdalena i Margarida (fi s. XIII)	Canongesses agustinianes
	Collsabadell, St. Sadurní (Llinars del Vallès, 998)	? ..., més tard cistercenques
	Erm, St. Joan (St. Joan Despí, 1277)	Canongesses agustinianes
	Jonqueres, Sta. Maria (Sabadell, 1214 > Barcelona, 1293)	Orde de Santiago
	Montalegre, Sta. Maria (Tiana, 1256)	Canongesses agustinianes
	Pedralbes, Sta. Maria de (1326)	Clarisses
	Pueblles, St. Pere (945)	Benedictines
	Rifà, St. Jaume (941)	Deodonades benedictines
	Sales, Sta. Maria de	Deodates
	Valldonzella, Sta. Maria (St. Gervasi, 1202)	Cistercenques
	Vilafranca del Penedès, Sta. Clara (1308)	Clarisses
Elna	Eula, Sta. Maria (Soler, 1174)	Cistercenques

Girona	Bell-lloc, St. Bartomeu (Cantallops, 1207)	Canongesses agustinianes
	Cadins, Sta. Maria (1169)	Cistercenques
	Calonge, Sta. Maria del Mar (1281)	Benedictines
	Camprodon, St. Nicolau (1283)	Canongesses agustinianes
	Closes, St. Miquel ses (1291)	Benedictines
	Erm, St. Joan (Juià, fi s. XIII)	Benedictines
	Far, St. Cugat (Vall d'Aro, s. XIII)	Benedictines
	Girona, la Puríssima Concepció (1319)	Clarisses
	Girona, St. Daniel (1019)	Benedictines
	Matella, Sta. Coloma (St. Iscle d'Empordà, 1314)	Benedictines
	Pedardell, Sta. Maria (Pedret, 1229)	Benedictines
	Peralada, St. Bartomeu de Bell-lloc (1222)	Canongesses agustinianes
	Prats de Roses, Sta. Margarida (La Garriga, 1226)	Benedictines
	Valldemaria, Sta. Maria (Maçanet de la Selva, 1156)	Cistercenques
	Vilanera, Sta. Margarida (1328)	Benedictines
Lleida	Lleida, St. Pere de la Pedra (Secà, 1260)	Orde de St. Jaume de l'Espasa
Osona	Cervera, Sta. Magdalena (1328)	Deodonades hospitalàries
	Conangle, Sta. Magdalena (Roda de Ter, 1231)	Deodonades agustinianes
	Església Clavades, Sta. Maria (Castelladrau, 927)	Benedictines
	Manresa, Sta. Clara (1322)	Clarisses
	Pla o Sescorts, Sta. Margarida (Castellgalí, 1268)	Deodonades
	Rajadell, St. Miquel (1278)	Deodonades agustinianes, després clarisses
	Savall, Sta. Maria (Balenyà, 1121)	Deodonades
	Sescorts o Vila-seca, Sta. Margarida (Corcó, 1277)	Deodonades
	Vallclara, Sta. Maria (Vilanova de Sau, 1166)	Benedictines
Tarragona	Bell-lloc o Tarragona, Sta. Magdalena (1248)	Clarisses
	Bonrepòs, Sta. Maria (1215)	Cistercenques
	Vallbona, Sta. Maria (Vallbona de les Monges, 1153)	Cistercenques
Urgell	Burgal, St. Pere (Escaló, 949)	Benedictines
	Elins, Sta. Cecília (Masferrer i Castellbó, 880)	Benedictines
	Franqueses, Sta. Maria (Balaguer, 1186)	Cistercenques
	Montbenet, Sta. Maria (Berga, 1339)	Cistercenques
	Pedregal, Sta. Maria (Talladell, 1176)	Cistercenques
	Valldaura, Sta. Maria (Olvan, 1231)	Cistercenques
	Vallsanta, Sta. Maria (Guimerà, 1237)	Cistercenques
	Vallverd, Sta. Maria (1177)	Cistercenques

Font: PLADEVALL, 1970; ZARAGOZA, 1997; MESTRE-HURTADO, 1995: pàg. 66-67 i pàg. 114-115; MARQUÈS, 1996; CASTELLANO, 1998: pàg. 25.

Taula 2. **Abadesses, capellans i clergues al monestir de Sant Daniel, 1292-1377**

ABADESSES	CAPELLANS		CLERGUES BENEFICIATS	
Agnès de Soler (1292-1295)				
Vacant (1295-1298)	B	1298. Bernat de Llach		
Ermengarda de Vilanova (1298-1307)			?	1308. Pere de Rovira (renúncia)
Beatriu de Cabrera (1307-1333)	A	1320. Berenguer Ametller		
	AB	1322. Pere de Miars (→ vicari: Ramon de Bellsolà)		
			B	1323. Guerau Sabater, beneficiat de Sta. Maria (absència 1327, renúncia 1328, absència 1328)
			?	1326. Arnau de Roca, domer (absència → vicari: Pere Toscà 1327)
			AB	1328. Pere de Vilars, beneficiat de Sta. Maria (absència 1328)
Beatriu de Garriga (1333-1344)			?	1338. Guillem de Lledó, domer
Elisenda d'Alquer (1345-1363)	B	1348. Guillem Bernat de Perles		
Ermessenda de Trilla (1363-1377)				

Abreviatures: **A**: Nomenament per l'abadessa; **B**: Nomenament pel bisbe; **AB**: Presentació per l'abadessa i confirmació pel bisbe.

Font: ADG, Notularum, vol. G-1, G-2, G-3, G-4 i G-6; ADG, Lletres, vol. U-2, U-3 i U-4.

Taula 3. **Clergues i monges excomunicats per no haver observat la clausura del monestir, 1322-1359**

DATA	DOCUMENT	NOM (CÀRREC)	MOTIU	OBSERVACIONS
CLERGUES				
1322.02.10	G-6, f. 149v	Ramon de Vilamarí (canonge de SMSG)	Entrar a SD.	És absolt
1328.05.01	G-6, f. 184r	Ramon de Vilamarí (canonge de SMSG)	Entrar a SD.	És absolt
1328.05.06	G-6, f. 192v	Simó Galet (clergue)	Entrar a SD.	És absolt
1335.08.04	G-10, f. 65r	Berenguer de Cruïlles (canonge de SMSG i futur bisbe)	Entrar a SD.	És absolt
1338.05.25	G-13, f. 34r	Ramon de Salvanyà (clergue)	Entrar a SD.	És absolt
1326.08.08	U-2, f. 183r	Vidal de Vilanova (canonge de SMSG)	Entrar a SD.	Llicència
1326.09.07	U-2, f. 185rv	Berenguer de Palau (ardiaca d'Empúries)	Entrar a SD.	Llicència
1327.03.04	U-2, f. 99v-100r	Roderic Sabata (oficial del bisbe)	Entrar a SD.	En espera d'absolució
1328.05.20	U-3, f. 134v-135r	Arnau de Palol (tresorer de SMSG) i Arnau Solivera (escuder seu)	Entrar a SD.	Són absolts

1328.07.19	U-3, f. 162v	Guillem de Sta. Coloma (clergue)	Entrar a SD.	És absolt
1333.08.23	U-5, f. 109r	Berenguer de Costa (clergue de Serinyà)	Entrar a SD.	És absolt
1333.09.26	U-5, f. 118r	Berenguer de Cruïlles (canonge de SMSG i futur bisbe)	Entrar a SD.	És absolt
1350.11.26	U-17, f. 111r	Pere de Vallmanya (franciscà), Guillem de Queixàs (draper), Ramon fill de Ramon de Puig (físic)	Entrar a SD.	Són denunciats
1351.01.10	U-17, f. 45rv	Bernardí de Cruïlles i Pere Otger (cavaller)	Entrar a SD.	Les monges són excomunicades
MONGES				
1328.01.21	U-3, f. 56rv	Constança de Sta. Eugènia (monja) i na Blanes (la seva deixeble)	Sortir de SD.	Sense llicència
1343.08.08	U-6, f. 94v	3 monges de SD i Vilanera	Sortir de SD.	Sense llicència
1344.06.15	U-8, f. 62r	Marquesa de St. Sadurní, Guillema de St. Sadurní, Marquesa de Garriga, Gueraua de Juià, Ermessenda de Juià (monges)	Sortir de SD.	Sense llicència
1353.02.25	U-21, f. 172v-173r	Totes les monges de SD	Tornar a SD	Fi de la llicència
1353.06.22	U-22, f. 70v-71r	Guillema de St. Sadurní (monja)	Tornar a SD.	Fi de la llicència
1355.04.28	U-26, f. 52r	Marquesa de Montpalau (piatera)	Sortir de SD.	Sense llicència
1359.04.02	U-34, f. 88v-89r	Monges de SD	Sortir de SD.	Sense llicència

Abreviatures: **SD**: Sant Daniel; **SMSG**: Santa Maria seu de Girona.